

Karya Sumbangsih kepada
YANG BERBAHAGIA
DATU DR. HAJI SANIB HAJI SAID

DASTAR PATINGGI

Kumpulan Artikel bersempena dengan
memperingati Ulang Tahun

**AMANAH KHAIRAT YAYASAN
BUDAYA MELAYU SARAWAK**

Editor
Arbàiyah Mohd Noor
Azuan Jemat

DASTAR PATINGGI

Karya Sumbangsih kepada
YANG BERBAHAGIA
DATU DR. HAJI SANIB HAJI SAID

Kumpulan Artikel bersempena dengan
memperingati Ulang Tahun

AMANAH KHAIRAT YAYASAN
BUDAYA MELAYU SARAWAK

Edisi Pertama
Cetakan Pertama 2023
Amanah Khairat Yayasan Budaya Melayu Sarawak 2023

Hakcipta terpelihara. Tiada bahagian terbitan ini boleh diterbitkan semula atau ditukar dalam apa jua bentuk dengan cara apa jua sama ada secara elektronik, mekanikal, fotokopi, rakaman dan sebagainya sebelum mendapat kebenaran bertulis daripada Pengurus Besar, Amanah Khairat Yayasan Budaya Melayu Sarawak.

Ketua Editor:
Dr. Arba'iyah Mohd Nor

Editor :
Azuan Bin Jemat

Pereka bentuk kulit buku, reka letak teks dan editing gambar oleh Jeffry Eddy

Diterbitkan oleh
Amanah Khairat Yayasan Budaya Melayu Sarawak
Rumah Laksamana, Jalan Rodway
93000 Kuching, Sarawak
Tel: 082-239460 / 461
Faks: 082-255731
Emel: akybms@gmail.com
FB: Amanah Khairat Yayasan Budaya Melayu Sarawak
Laman Web: www.melayusarawak.org.my

Data Pengkatalogan-dalam-Penerbitan
Perpustakaan Negara Malaysia
Rekod katalog untuk buku ini boleh didapati
dari Perpustakaan Negara Malaysia
ISBN 978-983-44246-7-1

Dicetak oleh
InfoGrafik Press Sdn Bhd
Lot 201, No.265, Section 50, Jalan Nipah
Off Jalan Abell Utara
93100 Kuching, Sarawak

KANDUNGAN

Prakata	i
Pendahuluan	iii
Biodata Yang Berbahagia Datu Dr. Haji Sanib Haji Said	xxi
<i>Perjuangan Anti Serahan dan Kemerdekaan Pergerakan Pemuda Melayu Sibn (PPMS) di Sarawak, 1946-1949</i>	1
Profesor Emeritus Datuk Dr. Abdullah Zakaria Ghazali	
<i>Social Structure and Behavioural Pattern of Proboscis Monkey (Nasalis Lavartus) in Sarawak, Malaysia</i>	91
Profesor Dr. Mohd Tajudin Abdullah, Mohammad Kohdi, Faisal Anuarali Khan	
<i>Mahkota Diraja Brunei: Yang Tersurat dan Tersirat</i>	109
Profesor Madya Dr. Haji Awang Asbol Bin Haji Mail	
<i>Penyakit dalam Konteks Teks dan Konteks di Borneo-Kalimantan</i>	133
Profesor Madya Dr. Awang Azman Awang Pawi dan Nasrullah Mappatang	
<i>Populariti Gps: Perspektif Data, Pola Pengundi Dan Persepsi Rakyat</i>	155
Profesor Madya Dr. Awang Azman Awang Pawi, Dr. Suffian Mansor, Novel Anak Lyndon, Lucy Sebli, Juna Liau, Stanley Bye Kadam dan Dick Lembang Anak Dugun	
<i>Selayang Pandang Beberapa Manuskrip Melayu Sarawak Terpilih</i>	177
Profesor Madya Dr. Arba'iyah binti Mohd Noor dan Azuan bin Jemat	
<i>Pensejarahan Melayu SeNusantara: Paparan Perebutan Takhta Kesultanan Matan (Kalimantan), Awal Abad ke-18</i>	197
Dr. Mardiana binti Nordin	
<i>Menelusuri Sejarah Gerakan Komunis di Sarawak sebelum dan selepas Merdeka</i>	227
Dr. Ho Hui Ling	
<i>Penglibatan Syarikat Barat Dalam Aktiviti Perlombongan di Negeri-negeri Melayu Bersekutu Sebelum Perang Dunia Kedua</i>	269
Dr. Suffian Mansor dan Meor Ahmad Irshad bin Meor Ahmad Hisham	

<i>Pemberontakan Tentera Nasional Kalimantan Utara (TNKU) Di Brunei, Sarawak Dan Sabah Dan Implikasinya Ke Atas Hubungan Dengan Indonesia</i>	295
Dr. Habid's Buhigiba bin Mohamad Bustamam	
<i>Wabak Pemurtadan Bahasa dan Wasilah Pemerdekaan Jiwa Bangsa: Arus Sejarah, Aliran Semasa dan Arah Masa Depan</i>	319
Dr. Nordi Achie	
<i>Perbandingan Ciri Fonologi dan Kata Leksikal Keluarga Bahasa Hilir Baram</i>	345
Prof. Madya Dr. Norazuna Norahim	
<i>Hubungan kekeluargaan antara Bahasa Melayu dan Dialek Melayu Kabong bukti Fonologi</i>	369
Dr. Salbia binti Hassan	
<i>Analisi Linguistik dan Pilihan Bahasa Vaie, Bintulu</i>	393
Dr. Santrol Abdullah	
<i>Melestarikan Sejarah Lisan: Kajian SK Pulo di Kampung Semarang</i>	447
Prof. Madya Dr. Awang Rozaimie bin Awang Shuib	
<i>Usahawan India Muslim Di Sarawak: Retrospektif Sejarah Kontemporari (Ekonomi)</i>	483
Prof. Madya Dr. Jati Kesuma	
<i>Fungsi Pegawai Anak Negeri dalam Interaksi Kuasa dan Pengetahuan di Era Pemerintahan Brooke: Satu Tinjauan Awal</i>	507
Dr. Sharifah Sophia binti Wan Ahmad dan Dayang Hajyrayati A. Kassim	
<i>Rumah Tradisional Melayu Sarawak: Seni Bina dan Ruang bercirikan Pengaruh Islam</i>	531
Dr. Adibah binti Yusuf	
<i>Suatu Ketika di Lembah Sadong: Interpretasi Pensejarahan Awal Sadong</i>	555
Encik Abang Ibrahim bin Abang Ali dan Cik Dayang Fatin Amira Abang Ibrahim	
<i>Pensejarahan Dastar Raja Negeri-Negeri Melayu Awal (Dastar Sarawak) berdasarkan Catatan Manuskrip di Sarawak: Satu Tinjauan Awal Paparan Dastar pada Awal Abad ke-16</i>	575
Encik Azuan bin Jemat	

PRAKATA

DASTAR PATINGGI, Karya Sumbangsih kepada Yang Berbahagia Datu Dr.Haji Sanib Haji Said, Kumpulan Artikel bersempena dengan memperingati Ulang Tahun Amanah Khairat Yayasan Budaya Melayu Sarawak, naskah julung kali diterbitkan berupa naskah penulisan ilmiah khususnya ilmu pengetahuan dari negeri Sarawak.

DASTAR PATINGGI merupakan terbitan ilmiah pada tahun 2023 akhirnya dapat direalisasikan semasa sambutan Jubli Mutiara 30 tahun (1993 - 2023) penubuhan Amanah Khairat Yayasan Budaya Melayu Sarawak (AKYBMS) yang pada suatu ketika dahulu dikenali dengan nama Yayasan Budaya Melayu Sarawak (YBMS). Buku ini mengandungi beberapa artikel-artikel yang memaparkan tentang khazanah warisan ilmuwan tentang Melayu Sarawak. Kupasan artikel-artikel ini menjurus kepada pemaparan tentang bidang ilmu seperti Sejarah, Antropologi, Etnografi, Arkeologi, Sains Sosial dan Politik, Seni Gunaan dan Kreatif, Geografi, Kebudayaan dan Kesusasteraan, Pengajian Bahasa dan Linguistik dan pelbagai lagi bidang yang melibatkan dunia Melayu seanteronya.

Sehubungan dengan itu, penyelidikan dan kajian ilmiah yang berkaitan dengan dunia Melayu khususnya Melayu Sarawak yang harus dimartabatkan secara akademik. Pemilihan nama DASTAR PATINGGI adalah berdasarkan penemuan "*Dastar*" asal di Sarawak yang dinamai Dastar Sarinding Awang Raja Abang Gudam seperti mana yang tercatat dalam naskah manuskrip jawi yang bertajuk, Syair Tarsilah Ceretera Temenggung Kadir dengan Abang Gudam Negeri Saribas. Penemuan dasar ini membuktikan wujudnya sejarah awal Melayu di Sarawak iaitu Negeri Saribas yang diperintah oleh Temenggong Pangeran Abdul Kadir yang kemudian diteruskan Abang Gudam sebagai raja yang memerintah.

Kesemua artikel ini merupakan hasil kajian tokoh-tokoh akademik serta sarjana tempatan dan luar negara tentang keilmuan Melayu Sarawak

khususnya. Aspek ini sangat penting dalam memaparkan ketamadun Melayu Mahawangsa yang bukan sahaja di tanah Melayu malahan untuk Melayu Sarawak di kepulauan Borneo. Selain itu, penerbitan buku ini diinspirasi dalam mengiktiraf keilmuwan dan cendiakawan serta sejarawan Yang Berbahagian Datu Dr. Haji Sanib Bin Haji Said yang telah mencurahkan keabadian dan kebaktian kepada Sarawak Ibu pertiwiku.

Dikesempatan ini, sekalung tahniah diucapkan kepada kumpulan sidang redaksi Bahagian Kebudayaan dan Penyelidikan AKYBMS atas usaha yang jitu dan manpan dalam merealisasikan penerbitan Buku DASTAR PATINGGI ini lebih-lebih lagi sebagai julung pertama kali untuk keluaran buku penerbitan ilmiah. Terima kasih juga diucapkan kepada penulis-penulis yang telah menyumbangkan artikel dalam DASTAR PATINGGI bagi keluaran pertama dan julung kali penerbitan dalam tahun 2023.

Doa dan harapan semoga hasil penulisan dan kajian yang telah dimuatkan ini dapat memberikan ilmu pengetahuan yang berguna kepada para pembaca khususnya dalam kalangan masyarakat Melayu Sarawak dan seluruh rakyat Malaysia.

Sekian, Terima Kasih.

PENDAHULUAN

Buku DASTAR PATINGGI di tujukan khas kepada Yang Barbahagia Datu Dr. Haji Sanib Haji Said serta bersempena dengan memperingati ulang tahun Amanah Khairat Yayasan Budaya Melayu Sarawak (AKYBMS) yang menyambut sambutan Jubli Mutiara pada tahun 1993 sehingga 2023. Besar harapan ini digulungan dan dijunjung setingginya oleh Bahagian Kebudayaan dan Penyelidikan AKYBMS bersama rakan seperjuangan dan akademik sebagai tanda menghargai sumbangan intelektual dan kepimpinan yang telah diberikan dalam memartabatkan keilmuan serta perjuangan membela bangsa Melayu di Sarawak. Keabdian beliau dalam berbakti turut dicurahkan kepada negeri Sarawak dan negara Malaysia untuk tempoh selagi hayat dikandung badan. Ketokohan, Kepimpinan dan Cendiakawan beliau sememangnya telah diakui oleh ilmuwan dan sarjana tempatan dan luar negara. Perjuangan dalam membela bangsa Melayu sememangan dirasai dalam sanubari hati anak bangsa khususnya Melayu Sarawak. Kesemua ini dibuktikan, beliau sentiasa menjadi pakar rujuk utama dalam hal yang berkaitan dengan sejarah Sarawak, khasnya isu-isu yang berkaitan dengan sejarah negeri-negeri Melayu awal di Sarawak serta kajian politik di Sarawak dari tahun 1946 – 1963. Bertepatanlah, khidmat bakti yang ditumpahkan oleh beliau ini akan terus menjadi catatan abadi yang dikenang merentas zaman dan masa.

Diperingkat Akademik di Malaysia, usaha murni untuk memberi pentauliah dan penghormatan kepada tokoh akademik dalam bentuk penerbitan buku untuk mengiktiraf martabat keilmuan tokoh tersebut telah menjadi satu amalan tradisi. Amanah Khairat Yayasan Budaya Melayu yang menjunjung ketinggian adab dan kesopanan turut berusaha amalan mengiktiraf tokoh akademik, pejuang bangsa agar terus dikenang dan diingat sepanjang zaman. Pengiktirafan yang diberikan oleh para sarjana dalam dan luar negeri terhadap keintelektualan dan kepimpinan Yang Berbahagia Datu Dr. Haji Sanib Haji Said berjaya memartabatkan disiplin sejarah khususnya sejarah negeri Sarawak yang diangkat setinggi

mungkin seantero dunia. Usaha dan peranan yang digembeleng beliau mendapat pengiktirafan tertinggi oleh Kerajaan Negeri Sarawak yang mentauliahkan gelar pangkat “Datu” yang dikurniakan kepada beliau. Langkah pelaksanaan menerbitkan buku seumpama ini yang disifatkan pertama kali dilakukan oleh Amanah Khairat Yayasan Budaya Melayu Sarawak. Diharapkan penerbitan seumpama ini juga dapat menjadi tradisi amalan yang berterusan pada masa akan datang.

Bahagian Kebudayaan dan Penyelidikan AKYBMS yang kini diketuai oleh Azuan Jemat akan terus berusaha dengan gigih merancang dan menambahkan penerbitan buku khas menjadi wadah wacana ilmu khususnya ilmu pengetahuan berkaitan dengan Melayu Sarawak selaras dengan Pelan Strategik AKYBMS 2015 – 2035 dalam teras Agama dan Budaya iaitu dalam usaha memperteguh identiti Melayu Sarawak. Sekalung Penghargaan dan ucapan terima kasih dihalakan kepada pimpinan tertinggi AKYBMS, Yang Berhormat Datuk Amar Haji Awang Tengah bin Ali Hassan, Timbalan Premier Sarawak, Menteri Pembangunan Bandar dan Sumber Asli Kedua merangkap Pengerusi Ahli Lembaga Pemegang Amanah AKYBMS dan Yang Berbahagia Datuk Haji Abdul Wahab bin Aziz, Ahli Lembaga Pemegang Amanah AKYBMS merangkap Pengerusi Jawatankuasa Budaya dan Kesenian serta Yang Berbahagia Datu Dr. Haji Sanib bin Haji Said, Pengurus Besar AKYBMS, yang menyokong penuh segala usaha pelaksanaan program penerbitan dan penyelidikan yang berimpak tinggi oleh Amanah Khairat Yayasan Budaya Melayu Sarawak.

Penulis karya sumbangsih yang terdiri dalam kalangan para penyumbang bab dalam buku ini merupakan rakan akademik, anak didik, sarjana tempatan dan luar negara serta rakan seperjuangan Yang Berbahagia Datu Dr. Haji Sanib Haji Said. Mereka merupakan tenaga akademik di Institusi Pengajian Tinggi Awam atau penjawat awam yang sedang berkhidmat mahupun yang telah bersara serta penulis bebas yang berkarya. Bab-bab yang ditulis ini merupakan penulisan ilmiah yang telah bermula hasil dari penyelidikan yang dilakukan dalam kalangan mereka yang sememangnya telah terkenal dengan bidang ilmu kepakaran masing-

masing. Manakala terdapat juga bab yang ditulis oleh rakan seperjuangan dan anak didik Yang Berbahagia Datu Dr. Haji Sanib Haji Said sebagai interpretasi pelapis generasi seterusnya yang menyambung keilmuan dan bidang sejarah Negeri Sarawak pada masa kini dan akan datang. Walaupun tidak ramai ahli sejarawan Sarawak, dengan jumlah yang terbatas namun hadrinya amat dirasai kepentingannya dengan memadai impak yang besar dari segi kualitatif menjadi watas menentukan kualitas.

Rangka pelaksanaan buku ini telah bermula pada bulan jun 2022 dengan melaksanakan penyelidikan penglibatan penulis sasaran yang akan diundang untuk karya sumbangsih. Penyelidikan ini juga merangkumi pemilihan nama buku ini agar membawa pengertian yang amat bermakna disebalik nama yang ditaruh. Pemilihan tajuk buku *Dastar Patinggi* harus diberi penjelasan falsafah yang tersirat. *Dastar* ini merujuk kepada perhiasan ikatan alas kepala tradisional Melayu yang dipakai oleh golongan lelaki. Jelaslah kata "*Dastar*" yang digunakan di sini merujuk kepada ilmu yang sentiasa di atas dijunjung tinggi dan dimuliakan dengan ketinggian darjat. Bertepatan dengan firman Allah S.W.T dalam surah Al-Mujadalah ayat 11 yang berbunyi, "*Allah S.W.T meninggikan orang-orang yang beriman di antara kamu dan orang-orang yang diberi ilmu pengetahuan beberapa darjat*". Keilmuan yang dimiliki oleh seseorang diperolehi dengan dedikasi diri yang tinggi dalam mencari ilmu pengetahuan sehingga boleh dimanfaatkan kepada bangsa, agama dan tanah air.

Manakala imej halaman kulit buku ini diwakili sepersalinan *Dastar Serinding Awan Raja Abang Gudam* mewakili susuk seorang insan bernama lelaki, dimana dibelakangnya terdapat mahkota *Gajah Olang* yang mewakili seorang bidadari yang membawa gambaran visual falsafah disebalik kehebatan dan kejayaan seorang lelaki terdapat wanita hebat yang mendampingi sisi hidupnya. Kasih dan cintanya suami kepada isterinya, seorang anak kepada ibunya, ungkapan inilah yang sewajarnya tepat melambangkan aspirasi kecintaan abadi terpancar dalam imej halaman kulit buku *Dastar Patinggi* ini.

Pemilihan nama *DASTAR PATINGGI* adalah berdasarkan penemuan

Dastar asal di Sarawak yang dinamai *Dastar Sarinding Awang Raja Abang Gudam* seperti mana yang tercatat dalam naskhah manuskrip jawi yang bertajuk, *Syair Tarsilah Ceretera Temenggung Kadir dengan Abang Gudam Negeri Saribas* Manakala kata “Patinggi” merupakan gelar pembesar Melayu di Negeri Melayu Awal di Sarawak. Patinggi memperlihatkan ketinggian sahsiah, ilmu, kepimpinan dan hierarki dalam kalangan rakyat jelata. Patinggi diwarisi dari tinggalan kerajaan awal yang bersifat purba di Sarawak antaranya legitimasi Kerajaan Melayu Santubong serta diiktiraf jawatan Datu Patinggi di zaman Sultan Tengah sultan pertama dan terakhir Sarawak pada abad ke-16 yang mengabsahkan gelar pangkat para datu-datu di Sarawak. Jika dipadankan dengan autobiografi Yang Berbahagia Datu Dr. Haji Sanib Haji Said, maka ungkapan Dastar Patinggi amat betepatan dan sesuai digunakan sebagai nama judul buku ini.

Penerbitan buku ini amat keterbatasan waktu yang dihimpit dengan keadaan semasa yang masih bergelumbang wabah covid yang menjadi cabaran utama. Penerbitan buku ini mengambil masa yang amat terhad iaitu sekitar 8 bulan masa untuk penulisan dan jumlah keseluruhan memakan masa 10 bulan untuk diterbitkan dengan jayanya. Kejayaan menerbitkan buku ini adalah miliki semua yang terlibat secara langsung atau tidak langsung dan paling bermakna, ilmu yang terkandung didalam untuk tatapan pembaca dalam kalangan masyarakat Melayu Sarawak. “*Tidak puan kelapa bali, Harap-harap kepada tuan, Tidak tuan siapa lagi*” gambaran kata atas bertepatan dengan usaha-usaha hebat dan luar biasa yang dicurahkan oleh para penulis karya sumbangsiah ini. Faktor geografi (seberang *Laut China Selatan*), Komunikasi, masa menulis, kerja-kerja penyuntingan dan penerbitan adalah aspek yang dititik beratkan bagi menghasilkan satu hamparan ilmu yang dihimpunkan menjadi satu himpunan tulisan para sarjana tempatan yang manpan dan berkualiti dihidangkan dalam naskhah untuk santapan para pembaca yang minat dan cinta akan ilmu pengetahuan khususnya ilmu sejarah.

Keseluruhannya, naskhah ini mengandungi 21 bab atau artikel dengan jumlah halaman 550 muka surat. Ruang cakupan perbincangan

yang dikupas dalam buku ini amat luas menjangkau termasuk dunia alam Melayu amnya serta berkaitan Negeri Sarawak. Antara tema utama yang dibahaskan dalam buku ini ialah, Sejarah, ekonomi, Pentadbiran, Politik, Keselamatan, Kebudayaan, manuskrip Melayu, Kesusasteraan dan Pengajian Bahasa serta Linguistik. Penulisan bab-bab dalam buku ini adalah berdasarkan kepada kajian dan penyelidikan para penulis mengikut kepakaran bidang masing-masing. Tanpa disengajakan, keseluruhan artikel yang dimuatkan dalam buku ini adalah ilmu pengetahuan yang berkisarkan dan terdapat di Negeri Sarawak yang amat jarang dan hampir tiada serta belum terdapat dalam mana-mana penerbitan lagi. Inilah aspek yang diangkat martabatnya menjadi kekuatan Buku Dastar Patinggi yang harus menjadi bacaan utama kepada bangsa Melayu Sarawak dan seluruh rakyat yang pelbagai etnik di Sarawak. Menerusi bab-bab yang dimuatkan dalam kandungan buku ini, para pembaca akan memperolehi maklumat dan pengetahuan yang berkaitan Negeri Sarawak yang ditulis mengikut kepakaran bidang masing-masing.

Artikel pertama telah ditulis oleh Prof. Emeritus Datuk Dr. Abdullah Zakaria yang membincangkan sejarah Anti Serahan di Sarawak yang sangat terkenal dengan kisah perjuangan Rosli Dhoby. Pemaparan yang dibuat oleh beliau banyak menyentuh sumber-sumber baharu dalam memperihalkan kisah sejarah Anti Serahan terutama surat-surat rampasan British di Sarawak pada tahun 1946. Surat rampasan tersebut dilakukan oleh British sejurus peristiwa berdarah, assasinasi gabenor British di Sarawak iaitu Sir Duncan Steward. Selain itu, perjuangan Anti Serahan turut dikupas dan diamati dari perspektif sejarah yang juga menyentuh isu kemerdekaan. Perbincangan ini sekaligus mengisi kelompangan kisah sejarah Anti Serahan dan kemerdekaan yang dilaksanakan oleh Pergerakan Pemuda Sibuan (PPMS) di Sarawak pada tahun 1946 sehingga 1949. Pergerakan Pemuda Sibuan (PPMS) merupakan sebuah pertubuhan Melayu di Sibuan yang memainkan peranan penting dalam membela nasib orang Melayu Sarawak yang menuntut kemerdekaan semasa peristiwa Anti Serahan Meletus di Sarawak. Maka relevan lah penulisan beliau yang

bertepatan dengan judul iaitu *Perjuang Anti Serahan dan Kemerdekaan Pergerakan Pemuda Melayu Sibiu (PPMS) di Sarawak, 1946 – 1949*.

Artikel yang kedua adalah *bertajuk Social Structure and Behavioural Pattern of Proboscis Monkey (Nasalis Lavartus) in Sarawak, Malaysia*, telah ditulis pasukan penyelidik yang terdiri daripada Prof. Tajudding Abdullah, Dr. Faisal Anuarali Khan dan Mohammad Kohdi. Kajian ini telah dilaksanakan oleh kolabratif pelbagai agensi dan institusi seperti Jabatan Perhutanan Sarawak, Institut Biodiversiti Tropika dan Pembangunan Mampan Universiti Malaysia Terengganu (UMT) dan Jabatan Zoologi Fakulti Sumber Sains dan Teknologi, Universiti Malaysia Sarawak (UNIMAS). Perbincangan dalam bab ini dilihat satu pemaparan hasil kajian yang berupa maklumat empirical mengenai corak dan tingkah laku sosial mengenai kedua-dua demografi kumpulan dan dinamik N.Larvatus di Taman Negara Bako. Sekali gus, hasil dapatan kajian sangat penting dan berguna kepada oraganasasi perhilitan dan dapat membantu memudahkan pengurusan taman untuk memelihara sepsis endemic dan terancam. Namun demikian, hasil kajian ini memberi dapatan dan maklumat kepada para pembaca berkaitan dengan maklumat factor-fakotr yang mungkin mempengaruhi dan mengubah corak sosial dan tingkah laku berpunca daripada kehilangan habitat, keterancaman habitan, perubahan alam sekitar dan wujudnya gangguan dari manusia.

Mahkota Diraja Brunei: Yang Tersurat dan Tersirat dikupas oleh Profesor Madya Dr. Haji Awang Asbol bin Haji Mail dalam bab yang ketiga. Perbincangan dalam bab ini menilai kedaulatan yang tinggi dalam sistem pemerintahan Melayu Islam Beraja pada kesultanan Brunai Darussalam. Sementara itu, tafsiran pengertian Mahkota Diraja Brunei yang menjadi lambang kedaulatan Kesultan dan beraja di Brunai menyimpan sejarah dan falsafah yang tersurat dan Tersirat sebagai alat kebesaran. Melihat rentetan masa sejarah Brunai, mahkota ini pernah digunapakai oleh beberapa sultan yang menaiki takhta dan perlantikan Pengiran Muda Mahkota. Kupasan yang diketengahkan beliau ini memperlihatkan sejarah Negara Brunei Darussalam yang sudah lama memiliki sistem pemerintahan beraja dan

memiliki pusaka alat-alat kebesaran diraja serta adat istiadat beraja. Majlis adat istiadat berpuspa yang jelas menunjukkan kekuasaan daulat yang ada pada seseorang sultan.

Manakala artikel yang keempat yang berjudul *Penyakit dalam Konteks Teks dan Konteks di Borneo-Kalimantan* telah ditulis oleh Profesor Madya Dr. Awang Azman Awang Pawi bersama dengan penulis bersama Nasrullah Mappatang. Penulisan ini membicarakan berkaitan analisis teks penulisan sastera yang jelas memberi gambaran kesan dan impak dari masa dan peristiwa sebenar semasa dunia dilanda wabak pandemik CONVID-19. Mediumisasi penulisan sastera dilihat sebagai alat ilmu dalam menyampaikan mesej dan mengkhabarkan ilmu pengetahuan berkaitan tentang CONVID -19 kepada dalam kalangan masyarakat sejagat. Antara karya yang diteliti dan menjadi pegangan penulis adalah seperti Cerpen “Penari dari Kutai” dan “Kampung Beremai” karya Seno Gumira Adjidharma dan Korrie Layun Rampan merupakan cerpen yang diterbitkan dalam koleksi cerpen, *Dunia Sukab* (2015) dan *Kayu Naga* (2007). Analisis ekokritik, gambaran realistik Kalimantan, yang sumber aslinya telah dikorek, adalah cara penulis menonjolkan eksploitasi sumber asli dan kesannya terhadap penduduk tempatan di kawasan Kalimantan. Oleh itu, perspektif kajian budaya yang dijalankan adalah subjek virus dan penyakit yang timbul daripada eksploitasi alam dan persekitaran Kalimantan sebagai tindak balas atau penentangan subjek bukan manusia terhadap manusia yang sangat dominan (Anthropocene).

Artikel kelima yang berjudul *Populariti Gps: Perspektif Data, Pola Pengundi Dan Persepsi Rakyat* telah ditulis oleh Profesor Madya Dr. Awang Azman Awang Pawi bersama dengan beberapa penulis yang turut menyelidik seperti Dr. Suffian Mansor, Novel Anak Lyndon, Lucy Sebli, Juna Liau, Stanley Bye Kadam dan Dick Lembang Anak Dugun. Artikel ini membicarakan situasi geopolitik negeri Sarawak pada 2021. Usaha kajian politik negeri Sarawak ini telah dilaksanakan oleh sekumpulan ahli akademik yang berasal dari Sarawak melakukan penyelidikan lapangan di

Sarawak bagi meninjau pola pengundian, jangkaan dan analisis persepsi rakyat menjelang pilihan negeri Sarawak 2021. Kelompok ahli akademik ini terdiri daripada etnik Melayu/Melanau, Iban, Bidayuh, Orang Ulu yang mempunyai lebih dekat dengan akses kepada etnik masing-masing untuk mendapatkan segala pandangan, kritikan dalam melakukan kajian kumpulan fokus di kawasan etnik bumiputera khususnya. Tumpuan utama penyelidikan tertumpu kepada prestasi Gabungan Parti Sarawak (GPS) Sarawak yang dijangka memberikan impak positif kepada landskap politik negeri Sarawak, khususnya pada Pilihan Raya Negeri (PRN) Sarawak ke-12, yang diadakan pada 18 Disember 2021 merupakan tonggak bersejarah bagi negeri Sarawak. Menariknya pada PRN Sarawak ini merupakan pilihan raya negeri pertama berdepan akibat Covid-19 dan ini membawa kebimbangan kepada pengundi untuk turun mengundi serta merakamkan sejarah politik Sarawak ketika masa dan keadaan masih bergelumang dengan wabak Covid.

Selayah Pandang Beberapa Manuskrip Melayu Sarawak Terpilih merupakan penulisan bab keenam yang ditulis oleh Profesor Madya Dr. Arba'iyah binti Mohd Noor bersama dengan penulisan bersama Azuan bin Jemat. Secara umumnya, tidak banyak penulisan mengenai sejarah Sarawak yang telah dilakukan oleh para sarjana hari ini. Namun, masih terdapat banyak lagi persoalan yang masih belum terjawab dan wujud perbezaan pendapat dalam kalangan sarjana mengenai pelbagai perkara mengenai sejarah Sarawak. Malah kajian menggunakan manuskrip Sarawak sangat kurang dilakukan oleh para sarjana rentetan kekurangan manuskrip itu sendiri selain masalah kesukaran membacanya bagi masyarakat zaman moden. Artikel ini juga turut membincangkan perkembangan maklumat semasa, manuskrip merupakan khazanah ilmu silam yang telah dihasilkan oleh tokoh-tokoh atau penulis untuk memaparkan segala ilmu pengetahuan silam buat tatapan generasi akan datang. Oleh itu, makalah ini akan cuba membuat tinjauan ringkas mengenai manuskrip Sarawak terpilih agar ia menjadi pembuka jalan bagi kajian para sarjana seterusnya dalam menjadikan manuskrip ini sebagai sumber kajian seterusnya mengangkat

keagungan dan kegemilangan tamadun Melayu di Sarawak.

Sementara itu, bab ketujuh telah ditulis oleh Dr. Mardiana binti Nordin yang berjudul *Pensejarahan Melayu SeNusantara: Paparan Perebutan Takhta Kesultanan Matan (Kalimantan). Awal Abad ke-18*. Beliau mengupas mengenai sejarah Kerajaan Matan yang merupakan salah satu Kerajaan Melayu awal di Kepulauan Borneo, yang juga berada di dalam wilayah Nusantara atau alam Melayu. Secara lebih khususnya, kerajaan Matan terletak di Kalimantan Barat yang juga berhampiran dengan kerajaan Banjar, Sukadana, Mempawah, Mendawai dan beberapa kerajaan yang lain. Perkara menarik yang diangkat penulis dalam kupasan perbincangan adalah kesultanan sama ada di sebelah Barat Kalimantan, Timur, Selatan mahupun bahagian tengahnya Kalimantan itu sendiri merupakan sebuah wilayah yang luas yang dari segi sejarah awalnya. Perebutan takhta Kesultanan Matan pada awal abad ke-18 dapat disaksikan jika diteliti dari peristiwa sejarah awal yang berlaku dalam konflik dan peperangan yang tercatat dalam catatan manuskrip naskhah pensejarahan Melayu.

Dr. Ho Hui Ling yang menulis bab kelapan menyentuh kupasan berkaitan dengan sejarah keselamatan yang berlaku di Negeri Sarawak dari judul penulisan iaitu *Menelusuri Sejarah Gerakan Komunis di Sarawak Sebelum dan Selepas Merdeka*. Pengaruh komunis telah mula dikesan di Sarawak sejak sebelum merdeka lagi. Pengaruhnya mula tersebar luas semasa zaman pendudukan Jepun dan berterusan selepas Perang Dunia Kedua dengan munculnya beberapa pertubuhan-pertubuhan berunsurkan komunis di Sarawak. Perbincang dalam bab ini juga menilai sejauh mana pergerakan komunis di Sarawak terus berlaku sehingga selepas kemerdekaan dan masa insurgensi Komunis yang jelas membawa kepada ancaman keselamatan yang serius di Negeri Sarawak.

Di samping itu, sebelum meletusnya perang dunia kedua menyaksikan perkembangan ekonomi yang pesat di Negeri-Negeri Melayu Bersekutu. Perkembangan ini dapat dilihat dengan penglibatan syarikat Barat dalam aktiviti perlombongan yang menguntungkan ekoran permintaan yang tinggi. Isu ini akan menjadi perbincangan yang akan dikupas oleh Dr. Sauffian Mansor dan Meor Ahmad Irshad bin Meor Ahmad Hisham dalam

penulisan bersama yang berjudul *Penglibatan Syarikat Barat Dalam Aktiviti Perlombongan Di Negeri-Negeri Melayu Bersekutu Sebelum Perang Dunia Kedua*. Perlombongan bijih timah merupakan hasil komoditi galian yang sangat berharga di Tanah Melayu. Buktinya bijih timah menjadi bahan dagangan utama sejak sebelum kedatangan kuasa Barat ke Alam Melayu. Perkembangan sejarah seterusnya menyaksikan campur tangan dan penglibatan syarikat Barat mulai menguasai satu persatu negeri-negeri Melayu yang mengeluarkan bijih timah yang akhirnya menjadi negeri di bawah naungan British.

Tema berkaitan Negeri Sarawak menjadi perhatian khusus dalam buku ini. Pembentukan Malaysia yang melibatkan Negeri Sarawak bukanlah semudah yang disangkakan. Pelbagai liku-liku cabaran yang dihadapi dan kesannya turut dirasai oleh Negeri Sarawak. Dr. Habid Buhigiba bin Mohammad Bustamam memerihalkan akan peristiwa yang berlaku di Negeri Sarawak dan di Brunei serta di Sabah dalam pembentukan Malaysia dalam judul penulisan beliau iaitu *Pemberontakan Tentera Nasional Kalimantan Utara (TNKU) di Brunei, Sarawak dan Sabah dan Implikasinya ke atas Hubungan dengan Indonesia*. Kesan perjuangan TNKU memperlihatkan kegagalan pemberontakan ini di Brunei, Sarawak dan Sabah sehingga meletus peristiwa konfrontasi antara Indonesia dan Malaysia. Konfrontasi berakhir dengan kesan yang besar iaitu kejatuhan pemerintahan Sukarno dan tamatnya penglibatan Parti Komunis di Indonesia. Manakala TNKU turut mencapai objektif perjuangan apabila Sultan Omar Ali Saifuddin III menolak penyertaan Brunei dalam Persekutuan Malaysia.

Sementara itu, Dr. Nodri Achie menulis bab kesebelas menyentuh persoalan pemikiran yang terkandung dalam pengisytiharaan pembentukan Malaysia pada 16 September 1963 sebagai Tarikh bersejarah bagi kemerdekaan Sarawak dan Sabah. Kupasan ini diperincikan dalam penulisan beliau yang bertajuk *Wabak Pemurtadan Bahasa Wasilah Pembentukan Bangsa: Arus Sejarah, Aliran Semasa dan Arah Masa Depan*. Persoalannya dalam kupasan inim, apakah ini bermakna jiwa dan pemikiran kita benar-benar telah dimerdekakan sepenuhnya daripada

belunggu penjajahan? Kedua, mengapa entiti politik yang muncul pada 16 September hanyalah negara Malaysia, tanpa bangsa Malaysia. Ini merupakan suatu anomali dalam sejarah negara-bangsa moden?. Jelaslah, kupasan beliau dalam penulisan ini memperlihatkan masa depan pembentukan bangsa Malaysia, lunas atau kandas, bergantung kepada sikap kita sendiri: bermula dengan pendaulatan bahasa kebangsaan, penentangan terhadap wabak murtad bahasa dan kemerdekaan pemikiran daripada segala bentuk rasisime, cauvinisme dan fanatisme. Burung yang baik, mencari pohon yang baik.

Perbandingan Ciri Fonologi dan Kata Leksikal Keluarga Bahasa Baram Hilir, telah ditulis oleh Prof. Madya Dr. Norazuna Norahim. Setakat ini, tidak banyak yang kita ketahui tentang bahasa-bahasa di Baram padahal bahasa-bahasa ini merupakan bahasa moribund iaitu bahasa di tahap akhir ke arah kepupusan. Terdapat kelompangan kajian yang mendesak tentang bahasa-bahasa di Baram dan hal ini memerlukan kita mendokumentasi dan membuat deskripsi sistem bahasa-bahasa ini. Justeru, artikel ini merupakan suatu usaha awal untuk memeri ciri-ciri linguistik khususnya ciri fonologi dan kata leksikal bahasa Miriek, Kiput, Dalik dan Belait. Bahasa-bahasa ini terangkum dalam Subkeluarga Bahasa Baram Hilir. Justeru, diandaikan bahasa-bahasa ini turut berkongsi ciri fonologi dan leksikal yang sama, pada masa yang sama, mmepunyai ciri perbezaan yang memisahkan satu bahasa dari yang lain. Penulisan ini juga akan memaparkan data yang diperolehi melalui sesi temu bual dengan penutur jati bahasa-bahasa tersebut berpandukan 100 Senarai Kata Swadesh. Dari segi kata leksikal, bahasa Belait lebih tinggi peratusan persamaannya dengan bahasa Kiput berbanding Dalik dan Miriek. Perbandingan kelompok bahasa Baram Miri pula, menunjukkan bahasa Miriek mempunyai beberapa ciri khusus yang tidak terdapat pada bahasa lain dalam kelompok ini.

Manakala bab yang ketiga belas memperlihatkan bidang pengajian bahasa di Sarawak yang dibincangkan oleh Dr. Salbiah Haji Hassan yang berjudul *Hubungan Kekeluargaan antara Bahasa Melayu dan Dialek Melayu Kabong bukti Fonologi*. Dalam konteks Sarawak, bahasa seharian

yang digunakan dalam komunikasi masyarakat Melayu secara khususnya ialah dialek Melayu Sarawak. Apabila dikatakan sebagai bahasa Sarawak, ia merujuk kepada dialek Melayu Sarawak. Bahasa Melayu Sarawak mempunyai sedikit perbezaan dengan Bahasa Melayu Standard (BMS). Dialek Melayu Sarawak (DMS) merupakan dialek Melayu yang dituturkan secara meluas oleh masyarakat Melayu di Sarawak merupakan kaum yang ketiga terbesar di Sarawak. Kajian terhadap Dialek Melayu Kabong (DMKb) ini juga penting sebagai usaha untuk menambah dan melestarikan dialek-dialek Melayu di Malaysia yang masih belum dikaji sebelum ini. Kajian menentukan taraf kognat antara BMS dan DMKb juga menunjukkan persamaan sebanyak 87.75% kata berkognat membuktikan DMKb bertaraf dialek dan bukannya bertaraf bahasa. Walaupun terdapat perbezaan dari segi leksikal, namun sistem dan struktur fonologinya masih dekat dengan BMS. Penentuan sejumlah lapan vokal dan 19 konsonan yang terdapat dalam fonologi DMKb juga merupakan ciri umum bagi keluarga Austronesia yang dinaungi BMS.

Selain itu, *Analisis Linguistik dan Pilihan Bahasa Vaie*, telah ditulis oleh Dr. Santrol Abdullah yang membentangkan kajian mutakhir berkaitan Bahasa Vaie di Bintulu. Bahasa Vaie yang dituturkan oleh penduduk Bahagian Bintulu, Sarawak khususnya kawasan Jepak, Asyakin, Kuala Segan, Pandan Sebauh dan sekitarnya merupakan bahasa lisan serta belum mempunyai sistem tatabahasa yang disusun sebagai rujukan, dokumen dan bahan rujukan yang utama. Selain itu, pertembungan dalam aspek linguistik dalam kalangan penuturnya juga menjadi cabaran utama untuk bahasa ini terus bertahan pada masa akan datang. Jika hal ini berlaku maka fenomena keterhakisian terhadap penutur kanak-kanak serta golongan dewasa akan berlaku dan berpanjangan. Makalah ini juga merungkai sejarah bahasa Vaie merupakan salah satu bahasa peribumi Sarawak yang telah wujud sejak adanya penempatan awal masyarakat Bintulu semenjak berabad-abad yang lalu. Sejarah yang jelas berdasarkan bukti-bukti awal seperti lakaran nama pada peta yang telah dihasilkan oleh Diego Homem dan Bartolomeu Velho pada abad ke-13, iaitu sekitar

tahun 1510 telah meletakkan nama Bintulu sebagai R.de burulu yang juga memasukkan penerangan secara ringkas tentang penduduknya. Begitu juga manuskrip lama yang dijumpai pada tahun 1281 Hijrah bersamaan dengan tahun 1864 Masihi menyatakan bahawa bahagian Bintulu telah diserahkan oleh Sultan Brunei di bawah pentadbiran puteri beliau.

Melestarikan Sejarah Lisan: Kajian SK Pulo di Kampung Semarang judul yang dikupas oleh Dr. Awang Rozaimie bin Awang Shuib. Perbincangan ini bekisarkan kepada Sejarah lisan dibuktikan dalam kajian dan penulisan ini bahawa ianya adalah satu cadang keilmuan untuk mengkayakan pengetahuan (knowledge enrichment) yang berkait rapat dengan perkara pokok isu perbincangan. Pembetulan sosiobudaya masyarakat melayu khususnya di Kawasan perkampungan tradisi Seberang Hilir memberi gambaran bagaimana masyarakat suatu ketika dahulu bermuafakat untuk kelangsungan hidup (survival) serta mencorak masa hadapan generasi seterusnya. penulisan ini ada menyebut andaian mengenai asal nama kampung Bintawa (penempatan selepas Kampung Pulo) tetapi tiada pernyataan tersedia yang menjelaskan perkara sebenar mengenai persoalan ini. Kita harus akur bahawa tidak semua peristiwa yang dianggap bersejarah itu direkodkan sepenuhnya atau secara menyeluruh. Selain dari itu, terdapat juga peristiwa yang dianggap tidak penting atau tiada keperluan untuk direkodkan semasa berlakunya sesuatu peristiwa itu. kewujudan SK Pulo melahirkan keserjanaan dipelbagai bidang kemanusiaan membawa berkat dan manfaat kepada seluruh penduduk di perkampungan tradisi Seberang Hilir khususnya dan kepada negara Malaysia amnya.

Disamping itu, Dr. Jati Kasuma Ali mengupas perbincangan berkaitan dengan sejarah pendudukan India muslim di Sarawak dengan judul, *Usahawan India Muslim Di Sarawak*. penulisan ini akan mengupas tentang kegiatan India Muslim dan perkembangan perniagaan mereka di negeri ini dan boleh membuka ruang untuk membuat penulisan yang lebih mendalam di masa hadapan. Tulisan ini akan melihat terlebih dahulu secara ringkas sejarah awal pergerakan Orang India dari negara India di beberapa

buah benua sebagai pemahaman asas kenapa orang India ini berhijrah ke kebanyakan negara di dunia selain bangsa lain Asia khususnya bangsa Cina. Seterusnya, sifat-sifat keusahawanan yang mereka miliki serta nama-nama besar tokoh keusahawanan di kalangan mereka. Penghijrahan India Muslim ke Sarawak bermula pada abad ke-19 semasa Sarawak masih di bawah pemerintahan Raja James Brooke. Pada masa itu, Raja Brooke memerlukan tenaga buruh yang banyak untuk membangunkan sektor pertanian dan perkebunan di Sarawak. Kebanyakan dari orang-orang India Muslim yang datang ke Sarawak pada masa itu adalah sebagai pekerja buruh yang diambil daripada daerah-daerah seperti Punjab dan Uttar Pradesh di India. Penghijrahan India Muslim ke Sarawak terus berlanjut selama beberapa dekade berikutnya, meskipun dalam jumlah yang lebih kecil setelah Sarawak menjadi koloni Inggris pada tahun 1946.

Kajian bidang Antropologi di Sarawak menjadi bidang ilmu yang harus diketengahkan dalam kalangan khalayak pembaca umum. Dr. Sharifah Sofea binti Syeid Ahmad dan Dayang Hajrayati A. Kassim merupakan penulisan bersama bagi judul *Fungsi Pegawai Anak Negeri dalam Interaksi Kuasa dan Pengetahuan di Era Pemerintahan Brooke: Satu Tinjauan Awal*. Makalah ini meneroka peranan Pegawai Anak Negeri (Native Officer) di bawah pemerintahan dinasti rajah putih Brooke sebagai agen moderasi di antara amalan kuasa paksaan (coercive) rajah dan aplikasi secara praktikal di peringkat akar umbi. Aplikasi praktikal tersebut melibatkan aspek pentafsiran kuasa dan amalan serta pemantauan yang merupakan tanggungjawab Pegawai Anak Negeri (NO) dan harus ditafsirkan sebagai agen pengekalan keamanan dan ketertiban dalam daerah-daerah peribumi yang dijajah oleh kuasa asing. Native Officer juga dipandang sebagai peran utama bertindak sebagai palaku penting dalam menjamin kestabilan pemerintahan Brooke dalam kalangan masyarakat peribumi dan wilayah yang ditawan oleh kekuasaannya. Jelaslah, judul ini bertepatan dengan intipati kupasan dan berdasarkan kepada pembacaan literatur yang sedia ada serta kajian lepas yang berkaitan dengan perkhidmatan awam Sarawak di masa era pemerintahan Brooke memerintah Sarawak.

Sementara itu, bab yang ke lapan belas telah ditulis oleh Dr. Adibah binti Yusuf dengan judul penulisan iaitu *Rumah Tradisional Melayu Sarawak: Seni Bina dan Ruang Bercirikan Pengaruh Islam*. Penempatan awal penduduk Melayu Sarawak dikatakan bermula di Sungai Sarawak. Mengimbuai sejarah Sarawak semasa kedatangan James Brooke bermula pada 1839, terdapat satu kawasan kediaman orang Melayu di kawasan Kuching yang juga merupakan pusat pentadbiran bagi pemimpin Melayu Brunei, iaitu berdekatan dan berhampiran Sungai Sarawak. Justeru semasa pemerintahan Brooke. Sememangnya Kuching bermula sebagai bandar orang Melayu dan menempatkan jumlah penduduk Melayu yang agak ramai sehingga ke hari ini. Mereka tinggal di pekan, juga di kampung di seberang sungai serta di bahagian barat dan tenggara Bandar Kuching. Islam mempunyai pengaruh yang cukup besar terhadap pembinaan kediaman khususnya rumah bagi masyarakat Melayu di Sarawak dan ternyata ciri-ciri Islam juga penting dalam menentukan struktur, rekabentuk, ruangan dan keluasan kediaman bagi sesebuah rumah. pengaruh Islam dalam gaya hidup Melayu tradisional jelas dikenal pasti pada reka bentuk dan ciri-ciri rumah Tradisional Melayu, yang dibangunkan dengan prinsip-prinsip asas Islam. Kajian ini akan membincangkan penerapan prinsip Islam dalam rumah Melayu tradisional Sarawak, yang mana kajian ini dijalankan ke atas tiga buah rumah Melayu tradisional yang dipilih dari Sarawak dan terletak di Kuching, Sarawak.

Di samping itu, para penulis yang berkarya dan bergiat minat menulis turut mengisi penulisan dalam buku ini. Abang Ibrahim Abang Ali dan Dayang Fatin Amira Abang Ibrahim merupakan penulis bersama dalam judul *Suatu Ketika di Lembah Sadong: Interpretasi pensejarahan awal Sadong*. Penulisan ini berkisarkan kepada sejarah awal Sadong yang belum pernah diterbitkan. Kewujudan negeri Sadong terbukti dengan penemuan syiling yang berukir nama Maharaja Kao Tsu (618-626) dari Dinasti Tang dan ratusan tembikar dan ribuan serpihan tembikar Dinasti Tang-Sung (618-1279) di Gedong. Pada tahun 1368 Masihi, wilayah Tanjung Pura, Sedu, Beruneng, Kalka, Saladung, Solot, Pasir,

Baritu, Sawaku, dan Malano tercatat dalam rangkap (pupuh) yang ke-14 kakawin Nagarakretagama. Sedu diterjemahkan sebagai wilayah Sadong (Batang Sadong). Ada beberapa wilayah jajahan Majapahit di bahagian Timur, iaitu di kepulauan Borneo telah juga terbukti dalam teks “Alamat Zaman Ketahtaan Nagari Barunai”. Kerajaan Brunei sebelum abad ke-14 merupakan negeri jajahan takluk Majapahit. Berdasarkan teks ini, Kalaka, Sadong, dan Sarawu berada di bawah pentadbiran kerajaan Brunei.

Manakala, judul *Pensejarahan Melayu Sarawak: Kajian Terhadap Naskah Hikayat Datuk Merpati Karya Haji Muhammad Tahir Bin Abdul Ghani* telah ditulis oleh Cikgu Samsol bin Morshidi Bujang yang mengupas berkenaan dengan kajian teks naskah Hikayat Datuk Marapati hasil karya Haji Muhammad Tahir bin Abdul Ghani. kajian terhadap masyarakat Melayu di Sarawak bersifat statik dan sekadar didengar secara lisan yang mungkin bakal ditokok tambah serta hilang wibawa untuk dijadikan sumber pensejarahan. Kajian terhadap Datuk Merpati dan kedatangan masyarakat Melayu di Sarawak khususnya di Kuching telah menarik minat untuk mengetahuinya secara lanjut dalam membentuk dan mencari identiti mereka khususnya kebudayaan dan sejarah yang kurang mereka kenali. Penulis mula meminati pensejarahan Melayu di Sarawak apabila diminta untuk menerima senaskah manuskrip bertulisan jawi, bertulisan tangan bagi tugas sarjana pada tahun 2013 oleh waris Haji Muhammad Tahir bin Abdul Ghani yang sebelumnya amat asing bagi penulis.

Artikel terakhir yang dipaparkan dalam buku ini sebagai penutup kepada himpunan artikel iaitu *Pensejarahan Dastar Raja Negeri-Negeri Melayu Awal (Dastar Sarawak) berdasarkan Catatan Manuskrip di Sarawak: Satu Tinjauan Awal Paparan Dastar pada Awal ke – 16*. Sejarah purba dan tertua Negeri Sarawak membuktikan bahawa telah wujudnya beberapa Negeri-Negeri Melayu Awal yang bermula seawal sekitar abad ke 300 Era Sebelum Sekarang (EES). Pensejarahan awal ini membuktikan telah wujudnya dastar atau tengkolok yang digunakan pada masa tersebut yang kebiasaanya dipakai oleh golongan raja-raja ataupun pembesar raja. Perbincangan dalam bab ini berdasarkan kepada sumber primer yang

belum pernah diterbitkan terutama sumber bahan manuskrip Melayu Sarawak seperti *Syair Tarsilah Cetera Abang Gudam Temenggong Kadir Negeri Saribas*, *Syair Negeri Santubong* dan sebagainya. Namun demikian, orientalis barat seperti Hugh Low pernah mencatatkan perihal busana Melayu Sarawak dalam sekitar abad ke-19. Impak dari penyelidikan ini berjaya membuktikan bahawa pada suatu ketika, Sarawak turut memiliki destar dan tengkolok yang tersendiri sebagai asal dan jati diri bangsa Melayu Sarawak.

Pengulungan hujah perbahasan yang dikupas dalam naskhah ini memperlihatkan Sarawak memiliki keilmuan dan pengetahuan yang luas sehingga menuntun agar penerokaan dalam kajian penyelidikan harus dipergiatkan dengan aktif. Akhir kata, selamat menjamu hidangan bacaan ilmiah yang disajikan dalam buku *Dastar Patinggi Karya Sumbangsih kepada Yang Berbahagia Datu Dr. Haji Sanib bin Haji Said, Kumpulan Artikel bersempena dengan memperingati Ulang Tahun Amanah Khairat Yayasan Budaya Melayu Sarawak*.

**Profesor Madya Dr. Arba'iyah binti Mohd Noor
Azuan bin Jemat**

YANG BERBAHAGIA DATU DR. HAJI SANIB BIN HAJI SAID

Yang Berbahagia Datu Dr. Haji Sanib bin Haji Said telah dilahirkan pada 02 April 1953 dan dibesarkan di Lawas Sarawak. Beliau telah mendirikan rumahtangga bersama Datin Hajah Fatimah binti Haji Abdul Malik dan dikurnia dua orang anak iaitu Dr. Salawati binti Sanib dan Dr. Siti Amalina dan dua orang cucu beliau bernama Eva Yasmeeen dan Ana Anaque. Beliau telah mendapat Pendidikan rendah di Malay Central School, Lawas dan kemudian menyambung di Sekolah Menengah Lawas. Pada masa yang sama beliau melanjutkan pelajar di peringkat menengah di Sekolah Menengah Limbang. Bagi melanjutkan ke peringkat Sijil Tinggi Malaysia beliau telah mendapat tawaran untuk melanjutkan ke Kolej Tun Datuk Tuanku Hj. Bujang du Tanjong Lobang, Miri pada tahun 1966 sehingga 1972. Kemudiannya beliau menyambung pengajian di peringkat Ijazah Sarjana Muda Universiti Malaya, Kuala Lumpur dengan pengkhususan dalam bidang Sejarah Malaysia dengan memperolehi Ijazah Sarjana Muda Sastera dengan kepujian pada tahun 1976. Pada tahun 1981, beliau telah menyempurnakan pengajian diperingkat Ijazah Sarjana dalam bidang Sejarah Sarawak. Pada masa yang sama beliau merupakan tenaga pengajar muda (Tutor) di Jabatan Sejarah, Universiti Malaya dari tahun 1976 sehingga 1979.

Setelah hampir tiga tahun menjadi tutor, beliau mendapat tawaran pekerjaan sebagai Pegawai Arkib Negara Malaysia di Kuala Lumpur pada tahun 1980. Semasa menjawat jawatan Pegawai Arkib, pada masa yang sama beliau juga telah melanjutkan pengajian di University of New South Wales, Australia pada tahun 1981 mengambil jurusan Diploma in Information Management and Archives Administration. Minat dalam bidang akademik telah membuka ruang untuk beliau bertukar kerja dari seorang pegawai Arkib kepada Pensyarah. Pada tahun 1983, Yang

Berbahagia Datu Dr. Haji Sanib Haji Said mula bertugas sebagai tenaga pengajar di Universiti Teknologi Malaysia. Menjelang tahun 1985, beliau ditawarkan mengajar di Universiti Brunai Darussalam (UBD) seterusnya mengasaskan penubuhan Jabatan Sejarah di Universiti Brunai Darussalam (UBD) pada Mei 1987, Yang Berbahagia Datu Dr.Haji Sanib Haji Said dilantik sebagai Ketua Jabatan Sejarah serta pensyarah di Jabatan Sejarah Universiti Brunai Darussalam (UBD). Pada tahun 2013, Yang Berbahagia Datu Dr. Haji Sanib Haji Said memperolehi Ijazah Doktor Falsafah (PhD) dalam bidang Sejarah di Jabatan Sejarah, Fakulti Sastera dan Sains Sosial, Universiti Malaya, di Kuala Lumpur.

Pengalaman kerjaya Yang Berbahagia Datu Dr. Haji Sanib Haji Said telah merangkumi pelbagai jawatan bukan sahaja di universiti, malahan di peringkat pentadbiran tertinggi Kerajaan Negeri Sarawak. Pada Mei 1990, beliau telah dilantik sebagai Setiausaha Eksekutif Majlis Pembangunan Sosial di Kementerian Pembangunan Sosial Sarawak dan pada Jun 1997, beliau menjadi Pengarah yang ke-16 Jabatan Muzium Sarawak. Semasa bertugas menjadi pengarah muzium, beliau telah melanjutkan pengajian dengan mengambil Certificate in Education in Museums and Galleries, British Council di London pada tahun 1998 dan pada tahun 2003, beliau meneruskan pengajian di Perth Australia mengambil Certificate in Advance Management, University of Western Australia. Setelah bersara dalam perkhidmatan awam Negeri Sarawak, Yang Berbahagia Datu Dr. Haji Sanib Haji Said kembali dalam dunia akademik. Pada Januari 2009, beliau dilantik memegang jawatan akademik sebagai Profesor Madya dan Felo Penyelidik Kanan Kursi Nusantara di Institut Pengajian Asia Timur, Universiti Malaysia Sarawak (UNIMAS) dan kemudian memegang jawatan Rektor Pengarah Institut Pengajian Asia Timur (UNIMAS) sehingga bersara wajib pada tahun 2014. Pada tahun 2014 sehingga sekarang beliau dilantik sebagai Pengurus Besar Amanah Khairat Yayasan Budaya Melayu Sarawak memegang tampuk pentadbiran dan hala tuju perjuangan membela bangsa Melayu Sarawak.

Sebagai pakar dalam bidang sejarah khususnya sejarah Sarawak,

Yang Berbahagia Datu Dr. Haji Sanib Haji Said pernah dilantik sebagai pakar runding dan rujuk samaada diperingkat kebangsaan mahupun antarabangsa. Pada tahun 2005, beliau dilantik sebagai pakar rujuk untuk “Dokumentari Jejak Warisan, terbitan Radio Televisyen Malaysia (RTM)” serta pakar rujuk untuk “Muzium Nasional Malaysia” di Kuala Lumpur. Peringkat antarabangsa, beliau merupakan pakar rujuk untuk 2006 Documentary – Tom Harrisson: The Barefooted Anthropologist, ICON Filmss, Bristol for BBC London, pada tahun 2006. Beliau merupakan Penulis Skrip, Video pendek, Kemerdekaan sempena dengan Hari Malaysia pada 16 September 2010 serta pada tahun 2007, pakar rujuk untuk “Dokumentari Nikmat Merdeka, Program 50 Tahun Merdeka, Radio Televisyen Malaysia Sarawak.

Pengiktirafan dalam bidang museology telah melayakkan Yang Berbahagia Datu Dr. Haji Sanib Haji Said sebagai pakar rujuk untuk Muzium Pendidikan Nasional, Universiti Pendidikan Sultan Idris, Tanjung Malim, Perak pada tahun 2005 hingga sekarang. Pada tahun sama juga khidmat kepakaran beliau amat diperlukan di Muzium Petroleum dan Sains Sarawak di Miri dan Muzium Seni Sarawak di Kuching. Menjelang tahun 2006, beliau merupakan pakar runding pembinaan Muzium YAB Pehin Abdul Taib Mahmud di bawah Naim Cendera Sdn Bhd. Keahlian dan kepakaran Yang Berbahagia Datu Dr. Haji Sanib Haji Said juga meliputi keakrifan ilmu yang berkaitan Kajian Manuskrip dan Historiografi Melayu. Pada tahun 2010, beliau telah dilantik sebagai ahli Pusat Pengajian Borneo, Universiti Teknologi Mara, UiTM Sarawak untuk tempoh 2 tahun. Pada masa yang sama, turut dilantik sebagai Member of Board Studies: Centre for Built Enviroment, Kulliyyah of Architcture and Enviromental Design, International Islamic University of Malaysia, untuk tempoh selama 2 tahun. Khidmat kepakaran beliau juga diperlukan di Negara Brunei Darussalam pada jun tahun 2010, Yang Berbahagia Datu Dr. Haji Sanib Haji Said dilantik sebagai ketua projek bagi pengurusan eManuskrip di Pusat Sejarah Brunei. Pada tahun 2013, Yang Berbahagia Datu Dr. Haji Sanib Haji Said telah dilantik sebagai Konsultan Muzium

Moden Sarawak (MMS) oleh NAIM Holding Berhad.

Kepimpinan Yang Berbahagia Datu Dr. Haji Sanib Haji Said dapat dilihat dari segi penglibatan beliau dalam badan sukarela dan membela nasib orang Melayu Sarawak. Beliau merupakan pengasas dan ahli Lembaga Pemegang Amanah Yayasan Budaya Melayu Sarawak sejak dari tahun 1993 sehingga 2015, Lembaga Khairat Islam Lawas sebagai Timbalan Pengerusi sejak dari tahun 1998 hingga sekarang, Lembaga Pelawat Sekolah Tunas Bakti sebagai Setiausaha sejak dari tahun 1992 sehingga tahun 1994. Yang Berbahagia Datu Dr. Haji Sanib Haji Said turut mendampingi graduan Melayu Sarawak dengan menjadi pengasas dan Yang Dipertua Ikatan Graduan Melayu Sarawak sejak dari tahun 1996 sehingga sekarang. Selain itu, beliau bergiat aktif menjadi ahli pemegang amanah dalam beberapa persatuan dan pertubuhan seperti Sarawak Development Institute, Ahli sejak dari tahun 2000 sehingga sekarang, Persatuan Sejarah Malaysia Cawangan Sarawak sebagai Timbalan Yang Dipertua dari tahun 1990 sehingga sekarang dan Malaysian Institute of Personnel Management sebagai Ahli Bersekutu pada tahun 1998.

Manakala kepimpinan Yang Berbahagia Datu Dr. Haji Sanib Haji Said dalam mendampingi masyarakat dapat dilihat dalam penglibatan berorganisasikan kemasyarakatan. Harakah Islamiah Sarawak sebagai Ahli Majlis Tertinggi dan Ketua Belia sejak dari tahun 1997 sehingga tahun 2005, Yayasan Tun Abdul Razak Malaysia sebagai Ahli Lembaga sejak dari tahun 2000 hingga sekarang, Persatuan Ibumapa Guru SRK Gita sebagai Pengerusi pada tahun 1995 sehingga tahun 2000, Panel Anugerah Sastera Sarawak sebagai Ahli pada tahun 1995 sehingga 2000, Majlis Kraf Sarawak sebagai Ahli pada tahun 2000 hingga sekarang, Anib Hldgs. Sdn. Bhd. dilantik sebagai Ahli Lembaga Pengarah Syarikat dan Anib Plantations Sdn. Bhd. dari tahun 2003 sehingga 2005, Persatuan Muzium Malaysia sebagai Naib Yang Dipertua, dari tahun 2005 sehingga 2009, Sarawak Craft Council sebagai Ahli pada tahun 1998 sehingga sekarang dan Lembaga Khairat Melayu Bahagian Limbang sebagai Pengerusi sejak dari tahun 2000 sehingga sekarang.

Kepakaran dalam ilmu Sejarah, Yang Berbahagia Datu Dr. Haji Sanib Haji Said turut diamanahkan beberapa perlantikkan dan peranan tertinggi dalam kepimpinan, ilmuan di Negeri Sarawak. Beliau beperanan penting dalam menjadi Pakar Rujuk Buku Teks Sejarah Malaysia bagi Sejarah Negeri Sarawak sebagai pakar sejarah yang mewakili Negeri Sarawak. Pada tahun 2022, beliau merupakan Pakar Rujuk, Narator dan Host bagi Dokumentari Negeri Yang Hilang di Sarawak untuk tayangan di Televisyen Sarawak (TVS). Pada tahun yang sama, kepakaran beliau turut mendapat perhatian dari Kerajaan Persekutuan dengan dilantik sebagai Ahli Lembaga Penasihat Arkib Negara Malaysia. Kemudian pada tahun yang sama juga, beliau telah dilantik sebagai Ahli Majlis Warisan Sarawak (Lembaga Pemegang Amanah Muzium Sarawak) bagi tahun 2022 sehingga 2025. Perlantikkan ini telah dianugerahkan kepada beliau oleh Kementerian Pelancongan, Industri Kreatif dan Persembahan Seni Sarawak. Pada tempoh tahun 2022 sehingga 2024, Yang Berbahagia Datu Dr. Haji Sanib Haji Said telah dilantik sebagai Ahli Lembaga Hal Ehwal dan Adat Melayu oleh Lembaga Hal Ehwal Islam dan Adat Melayu (LHIAM) dibawah Majlis Islam Sarawak (MIS). Manakala pada tahun 2023, beliau telah dilantik sebagai Ahli Lembaga Pusat Maklumat Islam yang telah dilantik oleh Majlis Islam Sarawak (MIS).

Sepanjang hayat Yang Berbahagia Datu Dr. Haji Sanib Haji Said, beliau berpengalaman dan berpengetahuan luas dalam penganjuran beberapa seminar, simposium, bengkel wacana dan organisasi acara. Antaranya beliau pernah terlibat dalam Simposium Budaya Sarawak, pada tahun 1998 dan 1999 sebagai setiausaha, Seminar Budaya Melayu Sarawak sebagai Timbalan Pengerusi, World Eco-Fiber Textile Forum, Atelier Society, Sarawak sebagai Pengerusi pada tahun 1999, pengerusi bagi Jawatankuasa Perasmian untuk Kongres Pembangunan Masyarakat Islam Sarawak pada Oktober 1999, perlantikkan sebagai Editor, Sarawak Gazette, pada tahun 1990 sehingga tahun 2000, penyumbang penulisan bagi Ensiklopedia Sejarah dan Budaya Melayu, Dewan Bahasa dan Pustaka pada tahun 1998, menubuhkan S.U.P.E.R. – Sudut Pertemuan

Remaja, anjuran Majlis Pembangunan Sosial, penceramah motivasi, Kem. Kepimpinan berdasarkan S. Covey's *The 7 Habits of Highly Effective People* dan penceramah Belajar Berkesan berdasarkan Tony Buzan's *Mind Mapping* dan *Total Brain Learning*.

Bagi mengenang Jasa bakti yang Dicurahkan Sepanjang kerjaya Yang Berbahagia Datu Dr. Haji Sanib Haji Said yang telah mejawat perlbagai jawatan pensyarah, di Universiti Malaya, UTM, Universiti Malaysia Brunei, Institut Pengajian Borneo, UNIMAS Serta khidmat Sebagai penjawat awam Negeri Sarawak sebagai Pengarah Muzium Sarawak, Kementerian Pembangunan Sosial Sarawak. Kesemua ini, Menjadi bukti Melayakkan Sanib Menerima anugerah gelaran "Datu" sebagai tauliah Kecemerlangan dalam kerjaya dan perkhidmatan bakti yang dicurahkan kepada Negeri Sarawak. Antara anugerah Penghormatan dan Pingat Kebesaran adalah seperti pada tahun 1997 Pingat PPB (Pingat Perkhidmatan Bakti) Pingat Pentadbiran Awam kerana ketaatsetiaan dan perkhidmatan cemerlang, Pingat PBK (Pingat Bintang Kenyalang Sarawak) kerana ketaatsetiaan dan jasa bakti pada tahun 2001, Pingat PPC (Pingat Perkhidmatan Awam) Sarawak kerana ketaatsetiaan dan perkhidmatan cemerlang pada tahun 2002, Pingat PPG (Pingat Peringatan Delima Gangsa) kerana sumbangan dan jasa bakti sempena dengan sambutan Jubli Delima Sarawak Merdeka pada tahun 2003 dan tahun 2008 di anugerahi Pingat JBS (Jasa Bakti Negeri Sarawak) kerana jasa dan perkhidmatan kepada Negeri Sarawak.

Yang Berbahagia Datu Dr. Haji Sanib Haji Said merupakan seorang ahli akademik dan ahli birokrat serta seorang yang amat prolific dalam bidang penulisan buku, artikel jurnal dan monograf dalam pelbagai aspek bidang disiplin ilmu. Beliau juga telah melahirkan ramai garduan bukan sahaja di peringkat ijazah pertama dan ijazah Sarjana termasuk doktor falsafah sewaktu beliau mengajar di Universiti seperti Universiti Malaya (UM), Universiti Teknologi Malaysia (UTM), Univeristi Brunei Darussalam (UBD) dan Universiti Malaysia Sarawak (UNIMAS). Kesarjanaan Yang Berbahagia Datu Dr. Haji Sanib Haji Said yang meliputi

bidang penyelidikan beliau seperti Kajian Manuskrip dan Historiografi Melayu, Falsafah dan Teori Sejarah Sejarah, Ketamadunan dan Dasar Negara, Sejarah Dunia Melayu, Politik Sarawak dan Museology. Berikut dipaparkan hasil karya penulisan ilmiah bagi sepanjang hayat, masa dan zaman Yang Berbahagia Datu Dr. Haji Sanib Haji Said.

Penerbitan

Tesis

Sanib Said, “*Anti-Cession Movement in Sarawak, 1946-1953*”, BA Thesis, Jabatan Sejarah, 1976, Universiti Malaya

Sanib Said, “*Malay Politics in Sarawak, 1946-1966: The Search for Unity and Political Ascendancy*”, 1981, Jabatan Sejarah, Universiti Malaya

Sanib Said, “*Description of General Bennett’s Personal Papers*”, Post Graduate Diploma Thesis, 1981 University of New South Wales, Australia

Sanib Said, “*Syair Tarsilah Cetera Abang Gudam Dangan Temenggong Kadir Negeri Saribas: Kajian Pensejarahan Melayu*”, PhD Sejarah, 2013, Universiti Malaya, Kuala Lumpur, Malaysia

Buku

Sanib Said, “*Islam di Sarawak: Sejarah Ringkas*”, dalam Khoo Kay Kim (ed.), *Islam di Malaysia*, Kuala Lumpur: Persatuan Sejarah Malaysia, 1980.

Sanib Said (Editor bersama), *Hari Ini Dalam Sejarah III*, Kuala Lumpur: Arkib Negara Malaysia, 1983.

Sanib Said, *Malay Politics in Sarawak, 1945-1966: The Search for Unity and Political Ascendancy*, Singapore:1985: Oxford University Press, 1985.

Sanib Said, *Yang Dikehendaki: Biografi Tuan Yang Terutama Yang DiPertua Negeri Sarawak, Tun Datuk Patinggi Ahmad Zaidi Adruce Mohd. Nor*, Kuching: Persatuan Sejarah Malaysia Cawangan Sarawak, Kuching, 1992.

- Sanib Said (Editor bersama, Dato Taha Ariffin, Othman Yatim dan Muhamad Yassin), *Katalog Muzium Islam Sarawak*, Kuching: Jabatan Muzium Sarawak, Kuching, 1993
- Sanib Said (Editor bersama Awg. Hasmadi Awg. Mosi), *Masyarakat Melayu Sarawak*, Kuching: Yayasan Budaya Melayu Sarawak, 2003.
- Sanib Said & Allen Maxwell, *Two Manuscripts from Sarawak Museum, Chapter I, Introduction: Malay-Jawi Manuscripts In Borneo, Malay Historical Writings Series*, Kuching: Sarawak Museum, 2005.
- Sanib Said, *Dahulu Terasing, Kini Terjalin: Bahagian Limbang, Pejabat Residen, Bahagian Limbang*, Sarawak: Pejabat Bahagian Limbang, 2010.
- Sanib Said, *Malay Politic in Sarawak, 1946-1966* (Edisi kedua), Kota Samarahan: Penerbitan Universiti Malaysia Sarawak, 2011.
- Sanib Said, “Soal Peta, Bumi dan Hati: Sejarah dan Masyarakat Perbatasan Sarawak-Kalimantan”, bab dalam Ramlah Muhamad et al, Ed., *Membangkitkan Memori Kolektif Kesejarahan Malaysia-Indonesia, Persatuan Sejarah Malaysia*, cetakan kedua, 2012.
- Sanib Said, “*Sejarah Awal Kepulauan Melayu: Lima Buah Negeri Warisan Sarawak Yang Hilang*”, CREAM, Current Research in Malaysia, I, 1, MOHE, Oktober 2012.
- Sanib Said, *22 Julai 1963: Sarawak Merdeka*, Kuching: Jabatan Ketua Menteri, 2013.
- Sanib Said, *Melayu Sarawak: Sejarah Yang Hilang*, Kursi Nusantara, Kota Samarahan: Penerbit Universiti Malaysia Sarawak, 2013.
- Sanib Said, *Menunggu Laila: Sebuah Antologi Puisi*, Kuching: Amanah Khairat Yayasan Budaya Melayu Sarawak, 2017.
- Sanib Said, *Politik Melayu Di Sarawak 1946-1966, Bersatu ke Mercu Kuasa*, Kuching: Amanah Khairat Yayasan Budaya Melayu, 2015.

Sanib Said & Azuan Jemat, *Bangsawan Sultan Tengah, Sultan Sarawak Darul Hana*, Kuching: Amanah Khairat Yayasan Budaya Melayu Sarawak, 2020.

Sanib Said, *Negeri Santubong, Sejarah Awal Sarawak, 300ESS-1647ES*, Kuching: Amanah Khairat Yayasan Budaya Melayu Sarawak, 2021.

Makalah Dalam Jurnal Akademik

Sanib Said, “*The Identities of Sharip Mansor of Sarawak-Brunei and Syed Mashor of Selangor*”, Sarawak Museum Special Centenary Issue, Kuching, Sarawak, 1983.

Sanib Said, “*Brunei 1839 – 1983 by Ranjit Singh: A Book Review*”, Journal Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society, Kuala Lumpur, 1983.

Sanib Said, “*Brunei in the 16th Century: A Period of Glory*”, *Asian Culture A Special Issue on Brunei*, Hongkong, 1990.

Sanib Said, “*The History of Sarawak: Where Do We Begin?*” Sarawak Museum Journal, 1999, hlm.211-255.

Sanib Said, “*A History of Democratic Institutions in Sarawak: The Origins of the Supreme Council and Council Negeri*”, Sarawak Museum Journal, 2004, hlm.1-19.

Kertas Kerja Persidangan Antarabangsa/Kebangsaan

Sanib Said, “*Pergolakan Politik Sarawak*”, kertas kerja, Persatuan Sains Politik, Universiti Kebangsaan Malaysia, 1983.

Sanib Said, “*Brunei Historiography: A Survey and Evaluation*”, International Asian Historians Association (IAHA), Oktober, Singapore, 1984.

Sanib Said, “*Brunei Lama: Huraian Teori Penghijrahan*”, Seminar Antarabangsa: Bahasa, Kesusasteraan dan Kebudayaan Melayu, Universiti Brunei Darussalam, 1987.

Sanib Said, “*Early Port-Cities of Sarawak: Formation of Sarawak's Polity*”, Borneo Research Council Conference, Kuching, Sarawak, 1993.

- Sanib Said, *“The Race Against Time and Space: Oral History in Sarawak”*, International Conference on Oral History, Arkib Negara Malaysia, Kuala Lumpur, 1993.
- Sanib Said, *“Preservation and Utilization of Cultural Heritages: A Malaysian State of Sarawak’s Experience”*, ASEAN-ROK Future-Oriented Cooperation Project; 2003.
- Sanib Said, *“Cultural Leadership Exchange Programme, 1-7 September 2003”*, Seoul and Sucheon, Republic of Korea, 2003.
- Sanib Said, *“Balancing National Vision and Ethnic Aspirations: The Experiences at Some Malaysian Museums”*, Museum Australia National Conference, Museum Australia, Melbourne, 16-21 May, 2004.
- Sanib Said, *“Changing and Managing Colonial Museum: Museums in Sarawak”*, Museum Seminar, Deakin University, Melbourne, 2004.
- Sanib Said, *“National Versus Ethnic Cultures: The Experiences of the Sarawak Museum”*, European Southeast Asian Studies Conference, Paris, France, 2004.
- Sanib Said, *“Sejarah Penyebaran Hadrah di Sarawak: Penciptaan Kebudayaan Pesisir”*, Konferensi Antaruniversiti di Borneo-Kalimantan Ke-1, Institut Kajian Asia Timur, Universiti Malaysia Sarawak, Samarahan, 29-30 Ogos 2005.
- Sanib Said, *“Kajian Manuskrip Melayu-Jawi di Borneo: Tinjauan Selayang Pandang”*, Seminar Manuskrip Kesultanan Melayu Borneo, Kuching, Sarawak, November, 2006.
- Sanib Said, *“From Balai and General Council To Supreme Council and Council Negeri: The Origins of Modern Democratic Institutions and Practices in Sarawak”*, Persidangan Antar Universiti SeBorneo-Kalimantan, Institut Pengajian Asia Timur dan Universiti Malaysia Sabah, 16-17 Julai, Kota Kinabalu, 2009.

Sanib Said, “*Pembentukan Negeri Melayu: Pembacaan Pascamodenisme Awal Syair Tarsilah Cetera Abang Godam Dangan Temenggong Qadir Negeri Saribas*”, Persidangan Antarabangsa Manuskrip Melayu, Jabatan Sejarah dan Akademi Melayu, Universiti Malaya, Kuala Lumpur, 1 – 3 Disember, 2009.

Sanib Said, “*Soal Peta, Bumi atau Hati: Sejarah dan Masyarakat Perbatasan Sarawak-Kalimantan*”, Dialog Memori Sejarah Malaysia-Indonesia, anjuran Persatuan Malaysia dan Malaysia Indonesia Eminent Person Group, Johor Baharu, 31-2 Oktober, 2010.

Sanib Said, “*Sejarah Awal Sarawak Sebelum 1400*”, Seminar Polemik Sejarah, Arkib Negara Malaysia, Kuala Lumpur, 9 November 2011.

Sanib Said, “*Sarawak Sebelum Brooke dan Brunei: Empat Negeri Melayu Yang Hilang*”, Syarahan Sejarah, Kursi Nusantara, Institut Pengajian Asia Timur, UNIMAS; Ikatan Graduan Melayu Sarawak, Persatuan Sejarah Malaysia C. Sarawak, Jabatan Muzium Sarawak dan Yayasan Budaya Melayu Sarawak, Bilik Niah, Muzium Sarawak, Kuching, Sarawak, 26 November 2011.

Sanib Said, “*Negeri Saribas: In Search of a Lost Kingdom and Manuscript*”, Conducting Archival Research in Borneo: In Search of a Lost Kingdom, Tribes and Voices, Institute of East Asia Studies, UNIMAS, Sarawak, 15 Januari 2012.

Sanib Said, “*From Buzz to iCloud: A Personal Cyber Journey in Sarawak*”, Borneo Heritage Symposium, Fakulti Sains Komputer & Teknologi Maklumat, Universiti Malaysia Sarawak, Kota Samarahan, Sarawak, 16 Februari 2012

Sanib Said, “*Sejarah Awal Sarawak Sebelum 1400*”, Seminar Polemik Sejarah Malaysia, Arkib Negara Malaysia, Simunjan, Samarahan, Sarawak, 18 Februari 2012.

Sanib Said, “*The Myths of Origins of the Kingdom of Brunei: Rereading and Interpretations of the Ranganu Manuscript and Syair Awang SimaCun*”, BRC, UBD, Brunei Darussalam, 25-26 June 2012.

Sanib Said, “*Syair Tarsilah Cetera Abang Gudam dan Temenggong Qadir: Pembentukan Negeri Minangkabau-Brunei*”, MANASSA, Jogjakarta, Indonesia, September 2012.

Kertas Kerja Persidangan/Seminar Negeri

Sanib Said, “*Masyarakat Melayu Sarawak, 1841-1941: Sejarah Kejatuhan Kuasa Melayu*”, Seminar Budaya Melayu Sarawak I, Kementerian Pembangunan Sosial Sarawak, atas jemputan, Kuching 5-6 Jun 1988.

Sanib Said, “*Kota-Kota Pelabuhan Awal di Sarawak: Pembentukan Politi Tersendiri*”, Seminar Sehari Sejarah Sarawak, Persatuan Sejarah Malaysia Cawangan Sarawak, Kuching, 2 Ogos, 1988.

Sanib Said, “*Pakaian Melayu Sarawak Tahun 1840-an: Pandangan Hugh Low*”, Bengkel Pakaian Tradisional, Melayu Sarawak, Kuching, 23hb - 24hb November, 1990.

Sanib Said, “*In Search of Lost Manuscripts and Tribes: Library and Archival Research In Sarawak*”, Forum on Approaches and Methods of Fieldwork in Cultural Studies, Universiti Pertanian Bintulu, Sarawak, 9-11 July, 1991.

Sanib Said, “*Melayu Dalam Sejarah Sarawak: Satu Iktibar*”, Seminar Budaya Melayu Sarawak II, Kuching, Sarawak, 1993.

Sanib Said, “*Kebudayaan Kaum-Kaum Sarawak: Mencari Nilai-Nilai Murni dan Saksama Demi Perpaduan*”, Kongres Perpaduan Bumiputera”, Kuching, Sarawak, 12 - 13 April, 1997.

Sanib Said, “*Sejarah Masyarakat Melayu Sarawak: Impian dan Perjuangan*”, Seminar Sempena Sambutan Ulangtahun Ke-40, Persatuan Melayu Miri, Miri, Sarawak, 14 – 15 Ogos, 1999

Sanib Said, “*Sastera Rakyat: 123 Tahun Usaha Muzium Sarawak*”, Bengkel Sastera Rakyat, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuching, Sarawak, 2006.

Sanib Said, “*Pensejarahan Sarawak: Memperbaharui Makna Lama*”, Seminar Sejarah Sarawak 2006, Kuching, Sarawak, September, 2006.

Sanib Said, “*Kesamaan dan Penguatan Budaya: Melawat Semula Negara-Bangsa*”, Sarawak Cultural Symposium, 17-19 July, 2009, Kuching, Sarawak, 2009.

Sanib Said, Pembentukan Negeri Melayu: Pembacaan Pascamodenisme Awal Syair Tarsilah Cetera Abang Godam Dangan Temenggong Qadir Negeri Saribas, Persidangan Antarabangsa Manuskrip Melayu, Universiti Malaya, 1-3 Disember, 2009.

Sanib Said, “*Kertas kerja untuk Dialog Memori Kolektif Kesenjarian Malaysia-Indonesia*”, anjuran Persatuan Sejarah Malaysia dan Warisan Johor, Johor Bahru, Malaysia, 1-3 Oktober 2010.

2011 “*Sarawak Sebelum Brunei dan Brooke: 6 Negeri Melayu Yang Hilang*”, Wacana Inteltektual Melayu 6, Syarahan Sejarah, anjuran Ikatan Graduan Melayu Sarawak, Kursi Nusantara, UNIMAS, Persatuan Sejarah Malaysia Cawangan Sarawak, Kuching, 11 Disember 2011.

Makalah Dalam Majalah

Sanib Said, “*Anti-Cession Movement, 1945-1951*”, Sarawak Gazette, Kuching, 1976.

Sanib Said, “*Pertumbuhan Bahasa dan Kesusasteraan Melayu di Sarawak*”, Sarawak Gazette, Kuching, Sarawak, 1979.

Sanib Said, “*Nasionalisme Melayu di Sarawak*”, Widya, Kuala Lumpur, 1980.

Sanib Said, “*Penemuan Minyak di Sarawak*”, Widya, Kuala Lumpur, 1980.

Sanib Said, “*Trusan Bazaar: Images Before the Big Fire*”, Sarawak Gazette, Kuching, Sarawak, 1981.

Sanib Said, “*The End of Brooke Rule by R. Reece: A Book Review*”, Sarawak Gazette, Dec., Kuching, Sarawak, 1982.

Sanib Said, “*Pulau Amboyna Cay dan Sprattlys Jadi Rebutan*”, Dewan Masyarakat, November, Kuala Lumpur, 1982.

Sanib Said, "*Sejarah Labuan Bertukar Tuan*", Dewan Masyarakat, Mei, Kuala Lumpur, 1984.

Sanib Said, "*Bahang Politik di Sarawak*", Dewan Masyarakat, Jun, Kuala Lumpur, 1984.

Sanib Said, "*In Search of Lost Tribes and Manuscripts: Archival Research in Sarawak*", Sarawak Gazettee, Kuching, Sarawak, 1993.

Sanib Said, "*1963-1993: Sarawak 30 Years Ago*", Sarawak Gazettee Special Issue, Kuching Sarawak, 1993.

Sanib Said, "*Datuk Patinggi Tan Sri Hj. Abdul Taib Mahmud 30 Years Ago: Two Historic Speeches*", Sarawak Gazettee Special Issue, Kuching, 1993.

Hubungan kekeluargaan antara Bahasa Melayu dan Dialek Melayu Kabong bukti Fonologi

Salbia Haji Hassan

Pengenalan

Dalam konteks Sarawak, bahasa seharian yang digunakan dalam komunikasi masyarakat Melayu secara khususnya ialah dialek Melayu Sarawak. Apabila dikatakan sebagai bahasa Sarawak, ia merujuk kepada dialek Melayu Sarawak. Bahasa Melayu Sarawak mempunyai sedikit perbezaan dengan Bahasa Melayu Standard (BMS). Dialek Melayu Sarawak (DMS) merupakan dialek Melayu yang dituturkan secara meluas oleh masyarakat Melayu di Sarawak. Walaupun kaum Melayu merupakan kaum yang ketiga terbesar di Sarawak, namun fungsi DMS dalam komunikasi masyarakat setempatnya begitu signifikan dalam urusan seharian (Salbia Hassan, 2019). Kepelbagaian kaum di Sarawak menyebabkan pelbagai bahasa dan dialek dituturkan di kawasan yang tertentu dan DMS menjadi pilihan dalam interaksi antara kaum (Salbia Hassan, 2015a).

Dialek ialah satu ragam bahasa yang dapat dibezakan dengan tegas daripada ragam-ragam lain berdasarkan ciri-ciri penyebutan, kosa kata dan tatabahasa (Asmah Haji Omar, 2008). Antara dialek Melayu yang

terkenal di Sarawak ialah Dialek Melayu Kuching (DMK) yang berpusat di Bahagian Pertama, Kuching Sarawak. DMK dianggap mewakili dialek baku atau canggih dalam kalangan penutur DMS (Asmah Haji Omar, 1993). Asmah Haji Omar (1977) menyatakan bahawa: "... penutur-penutur dari satu dialek itu dapat memahami pertuturan atau pengucapan dialek yang lain tanpa latihan iaitu saling faham memahami antara satu lain kerana kelainan itu masih tergolong dalam satu bahasa". Berdasarkan pernyataan Asmah Haji Omar (1977) tersebut, kewujudan dialek sebagai kelainan bahasa tidaklah menunjukkan perbezaan yang begitu besar sehinggakan menimbulkan keadaan saling tidak memahami antara satu sama lain. Persamaan pada umumnya membayangkan warisan bersama, sedangkan perbezaan menggambarkan perkembangan yang berbeza-beza yang dilalui oleh dialek masing – masing.

Terdapat lebih kurang 300 dialek-dialek Melayu di Malaysia yang mewakili setiap kumpulan etnik Melayu di Malaysia. Penggunaan dialek-dialek Melayu di Malaysia agak rencam menjadikan pemaparan DMKb ini wajar diketengahkan. Tambahan pula, wujudnya persamaan kata yang digunakan dapat mengelakkan salah faham penutur sekiranya maksud kata tersebut adalah berbeza, khususnya bagi perkataan yang membawa konsep dan nilai yang bertentangan. Misalnya, dalam DMKb, perkataan *lawa* merujuk kepada *sombong* sedangkan kebanyakan dialek Melayu di Semenanjung Malaysia bermaksud *cantik*. Jadi, dengan mempelajari dialek-dialek Melayu di Malaysia, pentafsiran yang kurang tepat dapat dielakkan.

DMS mempunyai beberapa variasi ataupun loghat. Berdasarkan kajian-kajian lepas oleh pengkaji linguistik, antara variasi DMS termasuklah Dialek Melayu Kuching (Madzhi Johari, 1987), Dialek Melayu Saribas (Rahani Hosen, 2015) Dialek Melayu Samarahan, Dialek Melayu Kabong (Salbia Hassan, 2015b), dan Dialek Melayu Simunjan. Di bawah dialek-dialek ini ada lagi subdialek-subdialeknya yang tersendiri khususnya dalam Dialek Melayu Saribas. Jika diteliti, percakapan dalam kalangan masyarakat Melayu di Saribas mempunyai gaya dan lenggok

intonasi yang berbeza. Misalnya, lenggok penutur di Beladin dan Pusa mempunyai kelainan walaupun maksud perkataan adalah sama. Dialek-dialek ini mempunyai ciri-cirinya yang tersendiri kerana ciri-ciri yang ada pada bahasa itu sendiri sebagai milik masyarakat dan fenomena sosial dikatakan bersifat heterogen yakni tidak seragam (Asmah Haji Omar, 1991).

Dari segi bunyi suku kata akhir pula, variasi Kuching menggunakan bunyi “a” pada akhir sebutan perkataannya. Di bahagian Simunjan pula, bunyi ‘a’ di akhir kata menjadi ‘e’ misalnya dalam perkataan ‘ape, sik ade’, ‘nye’ manakala kebanyakan variasi pesisir menjadi ‘o’ seperti perkataan ‘apo, ado, yo dan bilo’. Di Bahagian Betong, terdapat intonasi yang agak rencam untuk dialek Melayu. Kebanyakan kawasan atau kampung ada ragamnya yang tersendiri yang dibezakan secara jelas oleh intonasi penutur. Apabila berada di Daerah Saratok pula, sebutan dan intonasinya makin tegas tetapi apabila sampai ke daerah Kecil Kabong, sebutan dan intonasi semakin berentak.

Dialek Melayu Kabong (DMKb) pula dituturkan oleh penutur Melayu di Daerah Kecil Kabong. Daerah Kecil Kabong terletak dalam kawasan pentadbiran Daerah Saratok, Bahagian Betong, Sarawak yang meliputi kawasan seluas 398.14 kilometer persegi (Jabatan Tanah dan Survei, Sarawak, 2010). Dari segi agama, kepercayaan dan adat resam, masyarakat Melayu Kabong menganut agama Islam dan mengamalkan kepercayaan dan adat resam yang sama seperti masyarakat Melayu yang lain. DMKb yang dituturkan oleh masyarakat di Kabong merupakan salah satu daripada dialek Melayu di Sarawak. Maka, makalah ini akan meneliti perkaitan DMKb dengan BMS dengan melihat taraf hubungan kekeluargaan antara kedua-dua bahasa ini dengan bukti persamaan dalam aspek fonologi.

Sejarah ringkas Kabong juga boleh dikesan menerusi sejarah Lembah Sungai Kalaka yang tidak jauh dari lembah Sungai Sadong, iaitu hanya 10 batu di sebelah timur Santubong yang juga merupakan tempat wujudnya politik tua di Sarawak. Dalam sejarah tersebut, dinyatakan terdapatnya

sebuah negeri bernama Kabong yang terletak di kuala Sungai Kalaka dan muara Batang Saribas. Di Nanga Kalaka telah ditemui 9,469 serpihan tembikar China termasuk jenis Sawankhalok dan “*blue and white ware*”. Kajian menunjukkan bahawa tembikar ini adalah tembikar abad ke-16 dan 17. Sebuah lagi tempat di lembah ini ialah Tebing Tinggi. Di sini terdapat 41,762 serpihan tembikar termasuk jenis Sawankhalok jenis abad ke-16 dan 17. Daripada abad tembikar dibuat ini nampaknya politik di lembah Sungai Kalaka ini tidak begitu tua seperti yang terdapat di Santubong dan lembah Sungai Sadong. Bagaimanapun ini tidak memberi maklumat yang lengkap kerana tembikar di Kabong tidak berjaya dikaji. Besar kemungkinan tembikar di Kabong ini bertarikh lebih awal kerana *Negarakartagama* yang dikarang pada tahun 1365 ada mencatatkan Kalka sebagai salah sebuah jajahan Majapahit. Di samping itu Kalaka disebut sebagai sebuah negeri yang dianugerahkan kepada Kerajaan Brunei oleh Johor seperti yang dinukilkan dalam silsilah raja-raja Brunei serta mendapat keutamaan dalam Kerajaan Brunei (Sanib Said, 2011)

Dari segi pentadbiran, Daerah Kecil Kabong terletak dalam kawasan pentadbiran Daerah Saratok, Bahagian Betong, Sarawak yang meliputi kawasan seluas 398.14 kilometer persegi. (Jabatan Tanah dan Survei, Sarawak). Untuk mentadbir dan menguruskan hal-ehwal di daerah ini, sebuah Pejabat Daerah Kecil Kabong telah ditubuhkan berdekatan Pekan Kabong yang mempunyai 3 deretan bangunan kedai kayu. Dalam perkembangan semasa, sebuah bangunan yang khusus digunakan untuk kedai minuman dan makanan serta pasar ikan telah siap dibina pada tahun 2014. Penyediaan kemudahan asas ini kepada masyarakat Kabong merencanakan lagi aktiviti harian mereka dalam memasarkan hasil-hasil laut dan makanan ringan. Pekan Kabong tidak lagi terpendil dari bandar dan pekan lain berbanding dahulu, malah Kabong mempunyai lokasi yang strategik dan berpotensi menjadi sebuah pusat perdagangan yang berperanan sebagai pusat agihan kepada kawasan-kawasan persekitaran Daerah Kecil Kabong.

Kekerabatan Bahasa Melayu dan Dialek Melayu Kabong

Perkaitan kekeluargaan antara bahasa-bahasa boleh dianalogikan kepada perkaitan kekeluargaan antara manusia. Dengan demikian, dalam bahasa juga ada perkaitan yang dekat dan yang jauh. Sekumpulan bahasa yang memperlihatkan lebih banyak ciri-ciri yang sama antara mereka menganggotai satu kelompok yang berlainan dengan kelompok yang lain yang mempunyai anggota-anggotanya sendiri, walaupun antara dua kelompok itu masih juga terdapat perkaitan kekeluargaan (Asmah Haji Omar, 1993). Atas dasar perkaitan tersebut, maka bahasa-bahasa dimasukkan dalam kelompok-kelompok yang diberi nama-nama khusus berdasarkan lama-waktu (*time-depth*) masing-masingnya.

Yang dimaksudkan dengan lama-waktu sesuatu bahasa itu ialah umur bahasa yang berkenaan dikira dari masa bahasa itu berpecah dari bahasa induknya. Demikian juga lama waktu sesuatu kumpulan bahasa itu adalah umur kumpulan yang berkenaan dikira dari tarikh kumpulan itu berpisah dari kumpulan yang lebih besar yang mempunyai berbagai-bagai kumpulan yang lebih kecil. Dengan berdasarkan lama-waktu bahasa-bahasa yang mempunyai perkaitan kekeluargaan, bahasa-bahasa digolongkan ke dalam *rumpun*, *keluarga* dan *subkeluarga* (Asmah Haji Omar, 1993) mengikut lama-waktu seperti berikut:

Rumpun	: 2500 – 5000 tahun
Keluarga	: 500 – 2500 tahun
Subkeluarga	: 0 – 500 tahun

Morris Swadesh (1955) mencadangkan dua bentuk senarai kata; 200 dan 100 senarai kata (Samarin, 1967). Senarai ini terdiri daripada 100/200 kata yang khusus dipilih sebagai instrumen penyelidikan. Senarai kata ini juga dikenal sebagai kata bebas budaya (*culture-free*), atau kata asas (*basic core*). Semua kata dalam senarai bebas budaya merujuk kepada benda-benda yang ada dalam semua budaya manusia. Sekiranya rujukan hanya pada budaya-budaya tertentu, maka itu bukan bebas budaya

atau bukan kata asas. Senarai 200 kata ini mula-mula dicadangkan oleh Swadesh dan kemudiannya didapati adanya kata-kata yang tidak bebas budaya seperti keadaan iklim sesebuah negara, kata kekeluargaan yang berbeza mengikut budaya, dan kata bilangan. Oleh sebab itu, senarai kata ini disusun semula menjadi 100 kata. Kosa kata ini dinamakan sebagai Senarai Swadesh sempena nama pakar yang menggubalnya. Senarai Swadesh hanya mengandungi kata leksikal yang merujuk kepada benda, perbuatan dan sifat yang tidak termasuk kata tugas (struktural).

Oleh sebab itu, untuk mendapatkan taraf kognat BMS dan DMKb, maka 100 kata asas ini digunakan setelah mengambil kira kata bebas budaya seperti salji, tidak dimasukkan dalam senarai ini kerana keadaan cuaca di Malaysia tidak bersifat demikian sebagaimana yang dinyatakan dalam Samarin (1967) "*There are several reduction of it, depending on what list was available to a particular worker at a particular time and what adaptations had to be made to fit the local situation*". Unsur yang paling penting dalam membandingkan dua bahasa adalah dengan cara mengumpulkan daftar kata dasar daripada bahasa-bahasa yang diteliti. Untuk menentukan kekerabatan antara bahasa Melayu dengan DMKb, Senarai 100 kata Swadesh (Samarin, 1967) digunakan seperti yang ditunjukkan dalam Jadual 1 berikut:

Jadual 1: Perbandingan BMS-DMKb mengikut senarai 100 kata Swadesh

Bil.	<i>Senarai Swadesh (BI)</i>	BMS	DMKb	Transkripsi fonetik	Taraf Kognat
1	<i>I</i>	saya	kamek	kamek	-
2	<i>thou</i>	anda	kitak	kitak	-
3	<i>we</i>	kita	kito	kito	+
4	<i>this</i>	ini	tuk	tuk	-
5	<i>that</i>	itu	yo	jo	-

6	<i>who</i>	siapa	sapo	sapo	+
7	<i>what</i>	apa	apo	apo	+
8	<i>not</i>	tidak	sik	sik	-
9	<i>all</i>	semua	semo	səmo	+
10	<i>many</i>	banyak	banyak	baŋaʔ	+
11	<i>one</i>	satu	satu	satu	+
12	<i>two</i>	dua	duak	du ^w aʔ	+
13	<i>big</i>	besar	besa	bəsa	+
14	<i>long</i>	pan- jang	panjeang	pandʒeŋaŋ	+
15	<i>small</i>	kecil	kecik	kətʃiʔ	+
16	<i>women</i>	perem- puan	empuan	əmpu ^w an	+
17	<i>man</i>	lelaki	laki	l:aki	+
18	<i>person</i>	orang	ureang	uʒeŋaŋ	+
19	<i>fish</i>	ikan	laouk	laWouʔ	-
20	<i>bird</i>	burung	buruong	buʒuWoŋ	+
21	<i>dog</i>	anjing	asuk	asuʔ	-
22	<i>louse</i>	kutu	kutu	kutu	+
23	<i>tree</i>	pokok	pokok	pokoʔ	+
24	<i>seed</i>	biji	bigik	bigiʔ	+
25	<i>leaf</i>	daun	daun	da ^w un	+
26	<i>root</i>	akar	aka	aka	+
27	<i>bark</i>	kulit kayu	kulit kayu	kulit kayu	ditolak
28	<i>skin</i>	kulit	kulit	kulit	+
29	<i>flesh</i>	isi	isik	isiʔ	+
30	<i>blood</i>	darah	dareah	daye ^h ah	+

31	<i>bone</i>	tulang	tuleang	tule ^ʎ aŋ	+
32	<i>grease</i>	lemak	lemak	ləmaʔ	+
33	<i>egg</i>	telur	telua	təlu ^w a	+
34	<i>horn</i>	tanduk	tanduok	tandu ^w ok	+
35	<i>tail</i>	ekor	ikua	iku ^w a	+
36	<i>feather</i>	bulu	bulu	bulu	+
37	<i>hair</i>	rambut	rambut	ɣambut	+
38	<i>head</i>	kepala	palak	palaʔ	+
39	<i>ear</i>	telinga	lingo	liŋ	+
40	<i>eye</i>	mata	mato	mato	+
41	<i>nose</i>	hidung	iduong	idu ^w oŋ	+
42	<i>mouth</i>	mulut	mulut	mulut	+
43	<i>tooth</i>	gigi	gigi	gigi	+
44	<i>tounge</i>	lidah	lideah	lide ^ʎ ah	+
45	<i> fingernail</i>	jari	tunjuok	tundzu ^w oʔ	-
46	<i>foot</i>	kaki	kaki	kakiJ	+
47	<i>knee</i>	lutut	palaktut	palaʔ tut	ditolak
48	<i>hand</i>	tangan	tangan	taŋan	+
49	<i>belly</i>	perut	perut	pəɣut	+
50	<i>neck</i>	dagu	jaguk	dʒaguʔ	+
51	<i>breasts</i>	buah dada	nenen	nenen	-
52	<i>heart</i>	jantung	jantuong	dʒantu ^w oŋ	+
53	<i>liver</i>	hati	ati	atiJ	+
54	<i>drink</i>	minum	minum	minum	+
55	<i>eat</i>	makan	makan	makan	+
56	<i>bite</i>	gigit	gigit	gigit	+

57	<i>see</i>	lihat	nangga	naŋga	-
58	<i>hear</i>	dengar	denga	dəŋa	+
59	<i>know</i>	tahu	tauk	ta ^w uʔ	+
60	<i>sleep</i>	tidur	tidua	tidu ^w a	+
61	<i>die</i>	mati	mati	matiJ	+
62	<i>kill</i>	bunuh	bunoh	bunoh	+
63	<i>swim</i>	(be)re- nang	bereneang	(bə)ʔəne ^j aŋ	+
64	<i>fly</i>	terbang	terebeang	təʔbe ^j aŋ	+
65	<i>walk</i>	jalan	jalan	dʒalan	+
66	<i>come</i>	datang	dateang	date ^j aŋ	+
67	<i>lie</i>	baring	gurin	guʔin	+
68	<i>sit</i>	duduk	duduok	dudu ^w oʔ	+
69	<i>stand</i>	berdiri	diri	ddiyiʔ	+
70	<i>give</i>	beri	berik	bəʔiʔ	+
71	<i>say</i>	kata	kato	kato	+
72	<i>sun</i>	m a - tahari	ntari	ntayiJ	+
73	<i>moon</i>	bulan	bulan	bulan	+
74	<i>star</i>	bintang	binteang	binte ^j aŋ	+
75	<i>water</i>	air	ayia	ajiJa	+
76	<i>rain</i>	hujan	ujan	udʒan	+
77	<i>stone</i>	batu	batu	batu	+
78	<i>sand</i>	pasir	pasia	pasi ^j a	+
79	<i>earth</i>	tanah	taneah	taneah	+
80	<i>cloud</i>	awan	awan	awan	+
81	<i>smoke</i>	asap	asap	asap	+
82	<i>fire</i>	api	api	api ^j	+

83	<i>ash</i>	abu	abu	abu	+
84	<i>burn</i>	bakar	tunok	tuno?	-
85	<i>path</i>	lalu	ngintis	ŋintis	-
86	<i>mountain</i>	gunung	gunuonɡ	ɡunuonŋ	+
87	<i>red</i>	merah	mireah	miyeah	+
88	<i>green</i>	hijau	ijo	idʒ	+
89	<i>yellow</i>	kuning	kunin	kunin	+
90	<i>white</i>	putih	puteh	puteh	+
91	<i>black</i>	hitam	itam	itam	+
92	<i>night</i>	malam	malam	malam	+
93	<i>hot</i>	panas	panas	panas	+
94	<i>cold</i>	sejuk	sejuok	sədʒuoʔ	+
95	<i>full</i>	penuh	penoh	pənoh	+
96	<i>new</i>	baru	baru	bayu	+
97	<i>good</i>	baik	bait	baJit	+
98	<i>round</i>	bulat	bulat	bulat	+
99	<i>dry</i>	kering	kerin	kəyin	+
100	<i>name</i>	nama	namo	namo	+

Berdasarkan jadual ini, terdapat dua kosa kata dasar yang ditolak dengan alasan masing-masing iaitu kosa kata yang terdapat pada bilangan 27 dan 47 kerana kata majmuk. Selepas ditolak satu kosa kata ini, maka jumlah kosa kata yang dibandingkan dapat ditentukan, iaitu $n = 100 - 2 = 98$. Seterusnya, semua kosa kata dibandingkan dan ditentukan taraf kognat dengan menggunakan kriteria perbandingan kualitatif. Kosa kata berkognat diberi tanda tambah (+), manakala yang tidak berkognat bertanda tolak (-). Berdasarkan Jadual 2, peratus kosa kata berkerabat antara bahasa Melayu dan DMKb adalah seperti berikut:

Jumlah kosa kata yang ditolak

= 2

Jumlah kosa kata yang dibandingkan (100 – 2)	= 98
Jumlah kosa kata yang berkognat (98-12)	= 86
Peratus kosa kata berkognat (86/98 x 100)	= 87.75%

Berdasarkan Jadual 1 di atas, dapat dikatakan bahawa hubungan kekeluargaan antara BMS dan DMKb sangat dekat dan rapat yang diwakili sebanyak 87.75% kata berkognat. Peratusan yang tinggi ini menunjukkan bahawa DMKb adalah bertaraf dialek yang merupakan salah satu daripada dialek dalam bahasa Melayu. Garis pemisahan yang ditentukan oleh pakar bahasa ialah sebanyak 85%, iaitu kognat 85% ke atas bertaraf dialek, manakala kognat 85% ke bawah bertaraf bahasa. Klasifikasi yang menetapkan sesuatu bahasa itu sama ada bertaraf dialek, keluarga, dan rumpun bahasa dapat dispesifikasikan berdasarkan tingkat kekerabatan Gudschinsky, 1964 di bawah.

Jadual 2: Pengkelasan bahasa berdasarkan tingkat kekerabatan

Tingkat Bahasa	Waktu Pisah dalam Abad	Peratusan kata kerabat
Bahasa	0-5	100-85
Keluarga	5-25	85-36
Rumpun	25-50	36-12
Mikrofilum	50-75	12-4
Mesofilum	75-100	4-1
Makrofilum	100 ke atas	< 1

[Sumber: Dipetik dan diubah suai daripada Gudschinsky,1964]

Melalui hubungan kognat yang dikesan, kita boleh membuat rumusan bahawa taraf DMKb adalah sebagai dialek Melayu dan bukannya bertaraf bahasa yang tersendiri kerana terdapat salah faham dalam kalangan masyarakat yang kebanyakannya menganggap dialek Melayu di Sarawak

adalah sebagai bahasa yang tersendiri. Peratusan kognat sebanyak 87.75% antara DMKb dan BMS membuktikan hubungan antara BMS dan DMKb sangat dekat dan banyak mempunyai persamaan dari segi sistem dan struktur fonologi serta kosa kata dasarnya. Dapatan ini dijadikan sebagai sandaran untuk menafikan andaian bahawa DMKb bertaraf bahasa dalam keluarga BMS, sebaliknya merupakan salah satu daripada dialek Melayu. Selain itu, beberapa ciri umum sistem dan struktur fonologi DMKb adalah sama seperti struktur dan sistem fonologi BMS seperti yang diperincikan di bawah ini.

Ciri umum Vokal DMKb

Dalam sistem fonologi DMKb telah dikenal pasti adanya lapan fonem vokal dalam DMKb yang boleh dibahagikan kepada vokal tinggi [i], [u], vokal separuh tinggi [e], [u], [o]; vokal separuh rendah [ɛ], [] dan vokal rendah [a]. Alofon kepada bunyi vokal dapat ditentukan berdasarkan kedudukan vokal berkenaan, sama ada berada di awal kata, antara konsonan, tengah kata dan di akhir kata. Alofon juga dipengaruhi oleh konsonan-konsonan yang hadir mengikuti vokal misalnya, nasalisasi vokal berlaku kesan daripada kehadiran konsonan nasal selepas vokal. Berdasarkan Asmah Haji Omar & Rosline Sandai (2012), kualiti vokal dalam suku kata terbuka lebih tinggi daripada bunyi vokal dalam suku kata tertutup. Keadaan ini juga dipengaruhi oleh alat artikulasi yang terlibat, dari segi kedudukan lidah dan bukaan mulut, iaitu kualiti vokal depan dengan kedudukan lidah.

Daripada lapan vokal dalam DMKb, yang terdiri daripada vokal [a], [e], [ə], [ɛ], [i], [o], [] dan [u] telah menghasilkan 22 alofon vokal. Alofon-alofon tersebut masing-masingnya dua alofon untuk fonem /ə/ iaitu [ə], [ə̃], fonem /ɛ/ alofonnya [ɛ] dan [ɛ̃] dan fonem / / terdiri daripada [] dan [̃]. Bagi fonem /u/, /i/, /e/ dan /o/ masing-masingnya tiga alofon iaitu [o], [ō] dan [ʰo] bagi fonem /o/, fonem /e/ terdiri daripada alofon [e], [ē] dan [ʷe], fonem u terdiri daripada alofon [u], [ū] dan [ʰu] dan alofon [i], [ī], [ʷi] ahli kepada fonem /i/. Hanya satu fonem dalam DMKb memiliki empat

alofon, iaitu fonem [a] dengan alofon [a], [ã], [j̥a] dan [w̥a]. Jumlah alofon ini melebihi jumlah alofon yang terdapat dalam DMK iaitu berjumlah 20 alofon kerana [] dan [ɛ] dianggap sebagai alofon kepada fonem /o/ dan fonem /e/ (Madzhi Johari, 1987).

Melalui kaedah pasangan terkecil (*minimal pairs*), status vokal /ɛ/ dan / / sebagai fonem yang tersendiri dapat dijelaskan. Sistem vokal DMKb berbeza daripada sistem vokal BMS yang meletakkan bunyi [] sebagai alofon kepada fonem /o/ dan [ɛ] sebagai alofon kepada fonem /e/ (Asmah Haji Omar, 2008). Vokal / / merupakan fonem tersendiri dalam DMKb berbanding hanya sebagai kelainan bebas vokal /o/ dalam DMK (Asmah Haji Omar, 2008) kerana melalui kaedah pasangan terkecil, kedua-dua fonem ini jelas membezakan makna. Misalnya dalam contoh [w̥ko^{w̥}j̥ʔ] ‘koyok’ dengan [w̥ko^{w̥}joʔ] ‘keronyok’ dan [siŋ[~]] ‘toleh’ dengan [siŋō] ‘singa’. Kata [w̥ko^{w̥}j̥ʔ] dan [w̥ko^{w̥}joʔ] hanya dibezakan oleh fonem /o/ dan / / dalam suku kata ke dua tertutup dan /ʔ/ berada di posisi koda. Fonem / / juga boleh hadir di posisi awal, tengah dan akhir kata tetapi jarang hadir dalam suku kata pertama.

Perbezaan yang nyata terdapat pada fonem / / dalam DMKb ialah hadirnya di posisi akhir kata dalam suku kata terbuka menggantikan vokal /a/ dalam BMS. Hal ini bermakna, dalam DMKb vokal /a/ tidak mengalami sebarang peninggian pada suku kata pertama tetapi mengalami peralihan kedudukan lidah dari depan ke belakang (Sharifah Raihan Syed Jaafar, 2013). Ciri ini merupakan ciri umum bagi kebanyakan dialek Melayu di Sarawak termasuklah dalam Dialek Melayu Saratok (DMSr), DMSbs dan dialek Melayu Tanjung Bundung kecuali DMK dan dialek Melayu Simunjan yang masing-masingnya menjadi /a/ dan /ə/. Dalam DMSr, DMSbs dan dialek Melayu Tanjung Bundung, /a/ di posisi akhir kata terbuka (KV) menjadi vokal / /. Contohnya bagi perkataan /ad / ‘ada’, /sap / ‘siapa’, /suk / ‘suka’ dan /mat / ‘mata’. Hal ini juga berbeza dengan BMS kelainan pepet (Asmah Haji Omar, 2008) kerana kebanyakan kata yang diakhiri vokal /a/ akan dibunyikan /ə/ di akhir kata, misalnya dalam perkataan /suka/ menjadi /sukə/ dan /buŋa/ menjadi /buŋə/.

Vokal dalam DMKb juga mempunyai ciri-ciri yang tertentu berbanding dengan BMS kerana berlaku peninggian vokal rendah kepada vokal tinggi seperti peninggian vokal rendah /o/ kepada vokal /u/ dalam suku kata pertama. Misalnya, [sopan]~[^wsupan], [rosak]~[^wyuse^ʔak] dan [sotoŋ] ~ [^wsun^wtu^woŋ]. Selain itu, turut berlaku peninggian vokal rendah /e/ ke vokal tinggi /i/ dalam suku kata pertama, seperti dalam kata [lebar]~[liba], [selak] ~ [sila^ʔ] dan [leleh] ~ [lileh]. DMKb juga memperlihatkan perendahan vokal tinggi /i/ menjadi vokal rendah /e/ apabila hadir bersama /-h/ di posisi koda dalam suku kata kedua tertutup seperti dalam [lebih] ~ [ləbeh], [pedih] ~ [pədeh] dan [sedih] ~ [sədeh]. Perubahan vokal rendah menjadi vokal tinggi didasarkan kepada perubahan kedudukan lidah yang berlaku semasa penghasilannya.

Untuk diftong pula, DMKb hanya mempunyai satu diftong turun [aw]. Dua diftong yang terdapat dalam BMS telah mengalami monoftongisasi, yakni diftong [aj] menjadi [e] dan diftong [aw] menjadi [o]. Walaupun demikian, tidak semua diftong [aj] menjadi [e] kerana terdapat pengecualian bagi kata yang terdapat dalam dalam DMKb untuk merujuk makna yang sama, maka kata tersebut adalah kekal. Misalnya, dalam DMKb terdapat kata [^wsomet] ‘misai’, maka /misai/ tidak menjadi /mise/ (Mohd. Ali Salim, 2015). Begitu juga perkataan /ramai/ tidak menjadi [ɣamē] kerana dalam DMKb, kata [bajã^ʔ] lebih kerap digunakan selain terdapat kemungkinan telah wujud perkataan [ɣamē] tetapi membawa maksud yang berbeza. Dalam DMKb, [ɣamē] bermaksud sejenis tanah masak kesan daripada pembakaran. Selain monoftong terdapat juga proses pemonoftongan dalam DMKb yang melibatkan kata yang diakhiri konsonan likuida /l/ apabila hadir mendahului vokal /a/, /u/, dan /o/.

Dapatan seterusnya ialah berlakunya perangkapan vokal yang berhias dan membentuk koartikulasi bunyi palatalisasi [ʃ] dalam suku kata kedua, yakni vokal /a/ menjadi [ea] apabila hadir bersama konsonan plosif, frikatif, afrikat dan lateral. Walaupun ciri ini berbeza dengan DMK, DMSr dan DMSbs namun rangkap vokal jenis ini terdapat dalam Bln (Asmah Haji Omar, 1981). Dalam Bln, terdapat kata /rumeah/ ‘rumah’, /

manean/ ‘bomoh’ dan lain-lain. Dalam DMKb pula, rangkap [ea] banyak ditemui dalam struktur yang telah dinyatakan. Misalnya, [^wɣume^hah/ ‘rumah’, [tane^hah] ‘tanah’, [tape^hak] ‘pinggan’, [kate^hak] ‘katak’, /paye^han/ ‘parang’ dan /pəge^han/. Ciri-ciri ini tidak terdapat dalam DMK, DMSr dan DMSbs sebagai dialek Melayu yang terdekat dengan DMKb. Pengaruh Bln dalam dialek-dialek Melayu di Sarawak tidaklah asing, kerana Bln mempunyai hubungan keluarga yang dekat dengan BM, yakni diturunkan dari induk yang sama sebagaimana yang dinyatakan dalam Asmah Haji Omar (2008). Oleh hal yang demikian, terdapat beberapa persamaan dalam beberapa kata asas yang hanya dibezakan oleh fonem-fonem tertentu antara BM dan Bln termasuklah DMK, DMSbs dan DMKb seperti yang digambarkan dalam Jadual 3 berikut.

Jadual 3: Perbezaan fonem vokal dalam Bahasa Melayu dan Dialek-dialek Melayu di Sarawak

Bib	DMK	DMKb	DMSbs	BMS
/mata/	/mata/	/mato/	/mat /	mata
/butul/	/botol/	/b toi/	/b toi/	botol
/kibak/	/keɣeʔ/	/keɣeʔ/	/kiyeʔ/	kiri
/rumeah/	/ɣumah/	/ɣumeah/	/gumah/	rumah

Berdasarkan jadual tersebut, dapat dijelaskan bahawa terdapat persamaan dan perbezaan fonologi bagi perkataan /mata/, /botol/ dan /kiri/ bagi tiga dialek Melayu di Sarawak, iaitu DMK, DMKb dan DMSbs serta dalam Bib. Misalnya, bagi kata /mata/, adanya persamaan antara Bib dengan DMK manakala dalam DMKb vokal depan rendah /a/ menjadi vokal belakang separuh tinggi. Dalam DMSbs pula vokal /a/ menjadi vokal belakang separuh rendah /ɔ/. Perkataan /kiri/ pula menunjukkan persamaan bagi DMK dan DMKb manakala bagi DMSbs berlaku perubahan fonologi dalam suku kata kedua daripada vokal depan tinggi /i/ menjadi vokal depan separuh tinggi /e/. Bagi kata /rumah/ pula, terdapat dua variasi

dalam dialek Melayu di Sarawak, iaitu dengan bunyi /ea/ dan /a/ pada vokal /a/ dalam suku kata kedua.

Selain kaortikulasi palatalisasi, DMKb juga mempunyai ciri koartikulasi labialisasi vokal. Bunyi-bunyi vokal mendapat ciri labialisasi apabila vokal bukan labial mengikuti vokal labial seperti [u], [o] dan [ɔ] yang mempunyai segmen labial dipindahkan ke segmen vokal yang bukan labial seperti [a], [e] dan [i]. Maka bunyi [a] disertai dengan proses pembulatan bibir, sehingga bunyi [a] terdengar sebagai bunyi [ʷa]. Rangkap-rangkap vokal [ua], [ue], [ui], [au] dan [ao] juga mendapat labialisasi kerana wujudnya hiatus sementara semasa membunyikan kata-kata yang berangkap vokal ini. Misalnya, perkataan [du^waʔ] ‘dua’, [su^waʔ] ‘hulur’, [bu^weh] ‘buih’, [ku^weh] ‘kuih’, [du^wit] ‘duit’, [ku^wis] ‘kuis’, [ba^wu] ‘bahu’, [ta^wuʔ] ‘tahu’, [ʔa^won] ‘jalan-jalan’ dan [pa^won] ‘paun’.

Nasalisasi vokal yang terdapat dalam DMKb turut selari dengan nasalisasi vokal yang berlaku dalam BMS, DMK, dan DMSbs. Berdasarkan Madzhi Johari (1987) nasalisasi vokal yang berlaku dalam DMK melibatkan kesemua vokal segmental. Semua vokal dan alofon dalam DMKb mengalami nasalisasi dengan syarat vokal-vokal tersebut hadir mengikuti konsonan nasal dan boleh berlaku dalam suku kata pertama dan suku kata kedua.

Ciri umum konsonan DMKb

Bunyi konsonan terdiri daripada dua bunyi, iaitu bunyi bersuara dan bunyi tidak bersuara. Terdapat 19 bunyi konsonan dalam DMKb yang dibezakan berdasarkan alat artikulasi yang terlibat dan cara bunyi tersebut dikeluarkan. Fonem konsonan DMKb dapat ditentukan berdasarkan keluarga bunyi yang tergolong sebagai konsonan bersama dengan variasi-variasinya, sama ada alofon lingkungan atau variasi bebas (Asmah Haji Omar & Rosline Sandai, 2012). Daripada 19 fonem konsonan DMKb yang dikenal pasti telah menghasilkan 42 alofon dengan fonem /p/, /t/ masing-masingnya mempunyai empat alofon, /d/, /k/ mempunyai tiga alofon yang berbeza, /w/ dan /ʔ/ masing-masingnya satu alofon dan yang selebihnya

memiliki dua alofon. Jumlah setiap alofon bagi fonem-fonem konsonan ditunjukkan dalam Jadual 4 berikut.

Jadual 4: Konsonan dan alofon dalam DMKb

Fonem	Alofon
/p/	[p], [h̥p], [w̥p], [p̥]
/b/	[b] dan [b ^h].
/t/	[t], [w̥t], [t ^h] dan [t̥].
/d/	[d], [w̥d] dan [d ^h].
/k/	[k], [w̥k], dan [k̥]
/g/	[g] dan [w̥g]
/ʔ/	[ʔ]
/m/	[m] dan [w̥m]
/n/	[n] dan [w̥n]
/∅/	[ɲ] dan [w̥ɲ]
/N/	[ŋ] dan [w̥ŋ]
/tʃ/	[tʃ] dan [w̥tʃ]
/dʒ/	[dʒ] dan [w̥dʒ]
/s/	[s] dan [w̥s]
/h/	[h] dan [w̥h]
/ɣ/	[ɣ] dan [w̥ɣ]
/l/	[l] dan [w̥l]
/w/	[w]
/j/	[j] dan [w̥j]

Dalam DMKb, fonem /h/ mempunyai posisinya yang tersendiri kerana fonem /h/ tidak mempunyai distribusi yang menyeluruh, yakni tidak menempati posisi awal kata kecuali untuk kata pinjaman. Dengan ini, fonem /h/ hanya menempati posisi tengah dan akhir kata sama ada sebagai onsets dan koda dalam suku kata kedua. Hal ini juga bersamaan dengan DMK kerana dalam lingkungan awal kata, ada kalanya konsonan ini digurukan dan ada kalanya tidak (Asmah Haji Omar, 2008). Misalnya dalam perkataan ujan (hujan), antu (hantu), bahai (teruk), beteah (lama), padeah (beritahu). Ciri ini merupakan ciri yang membezakan BMS dengan DMKb kerana dalam BMS, penyebaran konsonan /h/ adalah lengkap yakni menempati posisi awal kata, tengah kata dan akhir kata.

Hentian glotis /ʔ/ merupakan fonem yang tersendiri dalam DMKb dan bukannya variasi kepada fonem /k/. Manakala, dalam BMS, [ʔ] merupakan alofon kepada fonem /k/. Hal ini dapat dijelaskan menerusi kaedah pasangan terkecil, yang memperlihatkan terdapatnya perbezaan makna bagi perkataan [ipaʔ] 'padan' dan [ipak] 'intip'. Kedua-dua fonem ini mengisi tempat sebagai koda dalam suku kata kedua dan mempunyai makna yang berbeza. Ciri ini juga menjadi ciri umum dalam dialek-dialek Melayu yang lain di Sarawak seperti Dialek Melayu Kuching (DMK), Dialek Melayu Sibuan (DMSb) dan Dialek Melayu Saribas (DMSbs). Selain itu, perkataan yang diakhiri /ʔ/ berkontras dengan kata bersuku kata terbuka. Perkataan dalam DMKb banyak menunjukkan ciri ini seperti dalam pasangan kata [taŋga] (lihat) dan [taŋgaʔ] (tangga), [tiga] (tiga) dan [tigaʔ] (buku lali).

Sebagai fonem yang tersendiri dalam DMKb, hentian glotis /ʔ/ menjadi penanda ciri yang umum dalam dialek-dialek Melayu di Sarawak. Dalam suku kata terbuka dengan struktur kata KVKV dalam BMS menjadi struktur KVKVK dalam DMKb kerana berlaku penambahan /ʔ/ di posisi koda. Misalnya dalam perkataan kali→kaliʔ, beri→bəyiʔ, paku→pakuʔ, buka→bukaʔ dan sagu→saguʔ. Walau bagaimanapun, jika terdapat kata dalam DMKb yang merujuk kata yang sama dalam BMS, penambahan tidak akan berlaku, seperti kata tebu tidak akan

menjadi *təbu? atau tiga tidak menjadi *tiga? kerana kata ini telah sedia ada dalam DMKb dan mendukung maksud yang berlainan yang masing-masingnya bermaksud ‘cantas’ dan ‘tumit’.

Ciri yang seterusnya ialah distribusi konsonan frikatif velar /ɣ/ dalam DMKb tidak menyeluruh kerana tidak hadir di posisi koda dalam suku kata kedua, sedangkan dalam DMK fonem /ɣ/ mempunyai distribusi yang lengkap. Pengguguran /ɣ/ di akhir kata atau sebelum kesenyapan juga berlaku pada semua dialek Melayu di Malaysia, kecuali dalam Dialek Kedah dan DMK. Pengguguran ini berkait rapat dengan perubahan pada kualiti vokal sebelumnya (Asmah Haji Omar, 1995). Tegasnya, dalam DMKb /-ɣ#/ di akhir kata sama ada digugurkan ataupun digantikan dengan vokal /-a/ seperti dalam kata bibir → bibia, telur → telua, benar → bena, yakni apabila /-ir#/ menjadi /-ia#/, /-ur#/ ~ /-ua#/ dan /-ar#/ menjadi /-a#/.

Dalam DMKb, fonem /l/ mempunyai beban tugas yang tidak penuh kerana hanya hadir di awal dan tengah kata berbanding dalam BMS, B1bn dan DMK yang mempunyai beban tugas yang penuh. Hal ini kerana, di posisi akhir kata, fonem /-l#/ menjadi /-y#/ menerusi pendiftongan dengan syarat konsonan /l/ didahului oleh [a], [u] dan [o] manakala apabila /l/ didahului [i], maka /l/ dilemahkan menjadi vokal rangkap [ia]. Pengguguran /l/ ini mempengaruhi nilai bunyi vokal sebelumnya. Gejala-gejala seperti ini menunjukkan perubahan bunyi yang beransur-ansur, yakni dari /-al/ kepada /ay/. Misalnya dalam perkataan tebal → tebay, tumpul → tumpoy, bisul → bisoy, bedil → bedia dan katil → katia.

Seterusnya, terdapat perubahan konsonan nasal velar /ŋ/ menjadi nasal alveolar /n/ di posisi akhir kata dalam DMKb dengan syarat konsonan /ŋ/ hadir mengikuti vokal /i/. Misalnya dalam kata guntiŋ → guntin, dajiŋ → dagin dan asiŋ → asin. Maknanya, kedua-dua konsonan ini berkongsi ciri [+nasal] dan [+bersuara] dan berbeza alat artikulasi [alveolar] dan [velar]. Ciri ini juga merupakan ciri umum bagi kebanyakan dialek Melayu di Sarawak.

Selain itu, konsonan /k/ di posisi koda akan menjadi /t/ dalam DMKb dengan syarat /k/ hadir selepas vokal /i/. Kedua-dua konsonan ini berkongsi ciri [+plosif], [-bersuara] dan berbeza dari segi artikulasi yang masing-masingnya [alveolar] dan [velar]. Antara contoh bagi perubahan tersebut ialah bilik → bilit, tilik → tilit, terik → teyit, tarik → tayit dan sisik → sisit. Walau bagaimanapun, dalam DMKb terdapat penambahan konsonan /k/ mengisi posisi koda bagi perkataan bersuku kata terbuka dalam BMS dengan syarat konsonan plosif (p, b, t, d, k) diikuti oleh salah satu daripada vokal /a/ atau /u/. Misalnya, dalam kata paku → pakuk, beku → bekuk, buta → butak, lupa → lupak, labu → labuk, dan lupa → lupak.

Bagi fonem /w/ dan /y/ yang merupakan fonem separuh vokal dalam DMKb mempunyai beban tugas yang tidak menyeluruh. Kedua-dua fonem ini tidak menempati posisi akhir kata dan hanya berada di posisi awal dan tengah kata. Misalnya, bagi perkataan [waya] ‘wayar’, [bawaj] ‘bawang, [yuʔ] ‘yu’, [kiyap] ‘kipas’ dan di posisi akhir kata, akan menjadi diftong [aw] dan [oy]. Perkataan yang mengandungi fonem ini mirip kepada perkataan yang terdapat dalam BMS.

Rumusan

Kajian menentukan taraf kognat antara BMS dan DMKb juga menunjukkan persamaan sebanyak 87.75% kata berkognat membuktikan DMKb bertaraf dialek dan bukannya bertaraf bahasa. Walaupun terdapat perbezaan dari segi leksikal, namun sistem dan struktur fonologinya masih dekat dengan BMS. Penentuan sejumlah lapan vokal dan 19 konsonan yang terdapat dalam fonologi DMKb juga merupakan ciri umum bagi keluarga Austronesia yang dinaungi BMS. Berdasarkan Asmah Haji Omar (2008), bahasa-bahasa jenis Sarawak mempunyai perbendaharaan yang terdiri antara 17 dan 21 konsonan manakala sistem vokal mempunyai sistem enam vokal atau lapan vokal.

Sistem konsonan DMKb ternyata masih terikat dan mempunyai persamaan dengan sistem konsonan dalam BMS. Persamaan dari segi

jumlah konsonan dalam DMKb juga merupakan ciri umum bagi keluarga Austronesia yang dinaungi BMS. Berdasarkan Asmah Haji Omar (2008), bahasa-bahasa jenis Sarawak mempunyai perbendaharaan yang terdiri antara 17 dan 21 konsonan manakala sistem vokal mempunyai sistem enam vokal atau lapan vokal. Sementara itu, DMKb dianggap dapat mewakili penutur-penutur Melayu di daerah Kalaka-Saribas kerana majoriti penduduk Melayu di Kabong berjumlah 80% penutur berbanding dengan kawasan sekitarnya yang mempunyai majoriti etnik Iban yang menuturkan BIbn. Dengan melakukan pendeskripsian fonologi ini, maka sekurang-kurangnya kita dapat mendokumentasikan bahasa dan dialek ini daripada hilang begitu sahaja untuk sumber rujukan kepada generasi-generasi yang akan datang.

Untuk perkembangan kajian linguistik di Sarawak pula, maklumat ini diharapkan dapat dijadikan panduan dan rujukan kepada kajian-kajian yang akan datang. Masih banyak ruang yang boleh dipenuhi selain perlu dimurnikan dan diperbaiki. Negeri Sarawak yang luas dengan kepelbagaian bahasa dan dialek yang dituturkan menjadi faktor penarik untuk meneroka lebih banyak lagi bahasa-bahasa peribumi lain yang mungkin diancam kepupusan seperti bahasa Sihan, Saban dan Tring. Dengan melakukan deskripsi fonologi ini, maka sekurang-kurangnya kita dapat mendokumentasikan sesuatu bahasa atau dialek ini daripada hilang begitu sahaja untuk sumber rujukan kepada generasi-generasi yang akan datang.

Kajian terhadap DMKb ini juga penting sebagai usaha untuk menambah dan melestarikan dialek-dialek Melayu di Malaysia yang masih belum dikaji sebelum ini. Dalam arus perkembangan bahasa Melayu standard hari ini, peminjaman kepada kosa kata asing sering berlaku. Untuk mengurangkan kebergantungan dan peminjaman kosa kata asing, salah satu langkah terbaik ialah dengan menggunakan kosa kata daripada dialek Melayu itu sendiri, khususnya dialek-dialek Melayu yang terdapat di Malaysia. Setiap dialek Melayu tersebut mempunyai istilah-istilah tertentu yang belum diperkenalkan kerana kurangnya

kajian terhadap dialek-dialek berkenaan. Sebagai contoh, DMKb sendiri kaya dengan istilah khusus tertentu yang boleh diterapkan dalam BMS, seperti /tiŋai/ (tidak mendengar kata), /cuŋek/ (kuat merajuk) dan /liŋɔʔ/ (berminyak). Penyerapan kosa kata daripada dialek-dialek Melayu dapat mengurangkan peminjaman kosa kata asing dan seterusnya dapat melestarikan dialek-dialek Melayu itu sendiri untuk terus digunakan.

Bibliografi

- Asmah Haji Omar. (1977). *Kepelbagaian Fonologi Dialek-dialek Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Asmah Haji Omar. (1991). *Aspek bahasa dan kajiannya*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Asmah Haji Omar. (1993). *Susur Galur Bahasa Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Asmah Haji Omar. (1995). *Rekonstruksi Fonologi Bahasa Melayu Induk*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Asmah Haji Omar. (2008). *Susur Galur Bahasa Melayu*. (Edisi ke-2). Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Asmah Haji Omar & Rosline Sandai. (2012). *Fonologi Bahasa Iban*. Tanjung Malim: Penerbit Universiti Pendidikan Sultan Idris.
- “*Daerah Kecil Kabong*” bahan internet di alamat <http://www.emoss.com.my/info/rakansarawak> diakses pada 2 Februari 2022.
- Gudschinsky, S., C. (1964). The ABCs of Lexicostatistics (Glottochronology) dlm. Hymes, D. (1964). *Language in Culture and Society: A Reader in Linguistics and Anthropology*. Harper & Row Publishers. Hlm. 612-623
- “*Jumlah Penduduk Mengikut kumpulan etnik, daerah kecil dan negeri di Malaysia*” bahan internet di alamat www.statistic.gov.my/mycensus2010
- Laman Web Rasmi Pejabat Daerah Saratok <http://www.saratokdo.sarawak.gov.my/>
- Laman Web Kabong <http://kabong.pjk.com.my>
- Lehmann, W. P. (1972). *Descriptive Linguistic: An Introduction*. New York: Random House.
- Madzhi Johari. (1987). *Fonologi Dialek Melayu Kuching (Sarawak)*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Mohd. Ali Salim. (2015). *Dialek Melayu Sarawak: Perkataan, ayat dan perbualan*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Rahani Hosin. (2007). *Varian Melayu di Lembangan Batang Saribas*:

- satu penelitian dialek geografi*. (Tesis Ph.D. tidak diterbitkan).
Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi.
- Salbia Hassan. (2015a). Sistem Vokal Dialek Melayu Kabong, Sarawak. *Jurnal Bahasa*. Dewan Bahasa dan Pustaka: Kuala Lumpur. (1), 88-89.
- Salbia Hassan. (2015b). Etnolinguistik Melayu Kabong. *Jurnal Bahasa Jendela Alam*. Persatuan Bahasa Moden Malaysia: Kuala Lumpur. (9), 16-34.
- Salbia Hassan. (2019). “Morfologi: analisis produktiviti imbuhan awalan dalam Dialek Melayu Sarawak” dlm *Kompilasi artikel Linguistik, Bahasa dan Budaya Sarawak*. Universiti Malaysia Sarawak: Kota Samarahan
- Samarin, W. J. (1967). *Field Linguistics: A Guide to Linguistics Field Work*. New York: Holt, Rinehart, & Winston.
- Sanib Said. 2011. Sarawak Sebelum Brunei dan Brooke: 5 Negeri Melayu Yang Hilang. Bahan internet di laman <http://malayuniversity.blogspot.com>
- Sharifah Raihan Syed Jaafar (2013). Peningian vokal dalam Dialek Sarawak. *Jurnal Linguistik*. Persatuan Linguistik Malaysia: Kuala Lumpur. Vol.17 (1), 1-9.